

ADAOS

I

BOIERNAȘII DE CURTE

Instituțiunea nobiliară la noi e de origină slavo-bizantină (însuși numele de „boier“ e slav =bolgar „nobil“), de aceea nomenclatura rangurilor e în cea mai mare parte slavonă, afară de titlurile Comis, Logofet și Spătar, cari ne au venit (indirect) de la Bizantină. Cronicarul Ureche ne dă cea mai veche listă a boierilor moldovene (Cronice I, 138), așa cum a fost instituită de Alexandru cel Bun. Ea conține un singur titlu osmanliu: „*Agă*, ispravnic pre dărăbanî și pre tîrg pre Iași giudeț“.

Lista dată de Ureche se află apoi reprodusă de Miron Costin (în poema-î polonă despre Moldova) și apoi într'un mod mai sistematic de Cantemir, care, într'un capitol special din Descrierea Moldovei, vorbește de „*Baronibus Moldaviae eorumque gradibus*“. El distinge două categorii, boierii de Sfat și boierii de Divan, cei din urmă subîmpărțiți în 3 clase. Lista acestor două categorii coincide esențial cu aceia a lui Ureche, numai că printre boierii de Divan din prima clasă figurază

la Cantemir un al doilea titlu otoman: „*Serdar, Campodux, europæo loquendi more generalis locumtenens*“.

Printre boierinași, Cantemir enumără între alții un *Ciohadar* și un *Cămăraș de rafturi*; iar Logofetul Gheorgache adaogă printre boierii Curții cari aū osebită rînduială (III, 302):

„Vatavul de Aproși, Vel-Cafigiul, Credincetul, Vel-Cămăraș, Vatav de copii, Divictarul, care mai 'nainte vreme acéstă boierie n'aū fost, făcendu-se de la Grigorie-Vodă; asemenea și Mehtupciul, carele se chiamă și Chiesadar, Cibucciul, Ici-ciohodar, Becerul, Pivnicerul, Satirbaș și Baș-ciohodar“.

Introducerea acestor ranguri inferiōre a mers paralel cu influența politică din ce în ce mai mare a Porții asupra Țărilor române. Acéstă influență ajungînd cu totul preponderantă în epoca fanariotă, numărul boierinașilor a crescut într'una modelându-se după personalul inferior al Saraiului. Arhondologia 'și lărgesce ast-fel din ce în ce hotarele, până ce devine ilimitată.

Afară de cele 5 clase de boieri (prima numită „Protipenda“ și constituită din așa-numiții *velii*) despre care Fotino a dat descrierea cea mai completă, același istoric grupază într'un capitol special „Despre casa Domnului“ (III, 308—312) pe toți boierinași în serviciul Curții și cari în cea mai mare parte erau de creațiune recentă¹⁾.

¹⁾ Sulzer consacră asemenea boierinașilor de Curte câteva pagini (III, 167 urm.), dar enumerațiunea sa e incompletă și transcrierea adesea eronată. Cât privește notițele corespundătoare ale consulului prusian Kreuchely (Hurmuzache X, 495-548), ele sînt de la un capăt la altul o traducere literară franceză după textul lui Fotino (III, 265-313). Despre boierii Țării românești a se vedea și „*Relatio de statu Valachia*“ (1679—1688), raportul unui misionar catolic sub Grigorie-Ghica, în care se ocupă mai ales de arhondologia Munteniei;

După ce enumără pe Cămărașul cel mare, pe Ispravnicul de Curte, pe Cuparul și Credincetul, pe Grămăticul Domnului și pe Protomedicul Curții, Fotino continuă ast-fel lungă-i enumerățiune :

Vătaful de Curte are câte 100 lei lăfă pe lună.

Muhurdarul, carele pune sigiliul domnesc pe toate cărțile domniei, capătă peste 20 mii lei pe an și 40 lei lăfă pe lună.

Devictarul, carele îngrijesce de călimăriile Domnului, are aceleși folose ca și Muhurdarul și 40 lei lăfă pe lună.

Becerul, carele are îngrijirea beciului în care se păstrează ale mănăcii, primesce 100 lei pe lună, afară de folose întâmplătoare.

Ici-ciohodarul îngrijesce de încălțările Domnului. Toți cizmarii și vîndătorii de cizme sînt supuși lui și de la fie-care capătă dare de un leu, care se numesce venitul ciohodăritului.

Rahtivanul îngrijesce de hașelile și de toate cele trebuincioase la caii domnesce. Când Domnul vrea să încalcece, el îi aduce un scaun pe care calcă, are lăfă de 50 lei pe lună.

Grămăticul cămării este sub Cămărașul cel mare și ține socotelile lucrurilor ce intră și ese din Cămară: primesce 30 lei lăfă pe lună.

Vătaful Cămării are 20 lei lăfă pe lună.

Vătaful Beizadelelor primesce 100 lei lăfă pe lună.

Caftangiul, carele împreună cu Cămărașul II îngrijesc de garderoba Domnului, are 50 lei lăfă pe lună.

Babeingiul, ce îngrijesce odaia Domnului, are 40 lei lăfă pe lună.

Baș-ciohodarul saū șeful tuturilor ciohodarilor are 50 lei lăfă pe lună.

Ciubucci-bașa, care aduce ciubucul Domnului, are 20 lei lăfă pe lună.

cu toate că nu conține date noi, acest raport e totuși interesant: publicat întâi de Engel (*Geschichte der Moldau und der Walachey*, Introducerea No. CIII, p. 108-117), el fu apoi reprodus în „Magazin Istoric“, tom. V, p. 33-70.

Cafegi-başa, pe lângă léfa de 20 lei pe lună, se foloseşte şi de monopolul cafelei.

Serbegi-başa, care dă şerbetul şi îngrijesce de dulceturi, are 20 lei léfa pe lună.

Şamdangi-başa, carele îngrijesce despre lumînări, primesce 20 lei pe lună.

Buhurdangiul, ce îngrijesce despre afumători, primesce 20 lei pe lună.

Ibrictarul, carele dă Domnului de spălat, capătă 20 lei pe lună.

Peşhergi-başa, carele dă Domnului peşchirul, primesce 20 lei pe lună.

Sofragi-başa, carele îngrijesce despre masa Domnului, capătă 20 lei pe lună.

Narghelegi-başa, ce dă Domnului nergheléua, are 30 lei pe lună.

Giamaşirgi-başa, carele are îngrijire de spălarea rufelor, primesce câte 20 lei pe lună.

Bărbier-başa, carele rade pe Domn, primesce câte 10 lei pe lună.

Toţi ómenii aceştia ce sînt în serviciul Domnului se numesc Edeclii şi Orta-cuşaci. Ei când fac serviciul, sînt îmbrăcaţi numai cu caftanuri şi încinşi pe d'asupra fără altă haină, purtând numai fesurile în cap. Sub dîşii sînt şi alţi servitori mai mici în număr de 34, primind toţi împreună pînă la 365 lei pe lună şi se numesc Iamacuri şi Icioglanî.

Cavaz-başa, carele stă în picioare afară la uşa Domnului cu bastonul în mână, primesce 10 lei léfa pe lună.

Iamacurile saū ajutorii acestuia câte cinci lei léfa pe lună.

Chehaia are câte 20 lei léfa pe lună.

Ciohodarii în număr de 20 primesc fie-care câte deuce lei pe lună.

Doi ciohodari ai beizadelelor primesc câte 20 lei pe lună fie-care.

Satir-başa câte 15 lei pe lună.

Chehaia II câte 12 lei pe lună.

Patru satiraşii câte 10 lei pe lună.

Mataragi-başa câte 15 lei pe lună.

Ajutorii acestuia câte deuce lei pe lună.

Baş-ciauşul ture câte 40 lei pe lună.

Alaiü-baş-ciauşul, cu alţi doi ciauşi, primesc toţi împreună 95 lei pe lună.

Spişerul Curţii primeşte 150 lei pe lună.

Gerahul Curţii asemenea.

Curierul privat câte 200 lei pe lună.

Trîmbişaşii nemţi câte 30 lei pe lună.

Vornicul de harem sau îngrijitorul apartamentelor de femei, împreună cu soţia sa Vornicésa şi cu toate fetele ce fac suita Dómnnei, primeşte o mie lei pe lună.

Baş-ciohodarul Dómnnei câte 20 lei pe lună.

Gramaticul Dómnnei câte 200 lei pe lună.

Maimar-başa (arhitectul domnesc) câte 50 lei pe lună.

Fustaşii Divanului şi ai haremului în număr de 24 primesc 265 lei pe lună.

Lefile tuturilor celor de mai sus compun şifra de 6717 pe lună.

II

HATIŞERIFUL DIN 1802

Sultanul Selim al IV-lea a emis în luna lui Gemagel-ahir 1217 (Noembre 1802), sub Const. Ipsilant-Vodă, ultimul hatişerif, care confirmă vechile privilegii ale Ţării româneşti şi ale Moldovei. El a fost citit la Mitropolie, de faţă fiind toţi boierii, în 23 Octombree din acelaşi an. Hatişeriful a fost tradus într'un mod fragmentar de Engel şi complet de Fotino (III, 223—235).

Reproducem acest document după Tesaurul istoric al lui Papiu-Ilarian (II, 308—314), care conţine textul oficial într'o copie foarte fidelă dar prea literală (întru cât s'aŭ conservat particularităţile stilului oriental, indicând în note variantele aflate la Fotino şi în Uricariu (III, 181—205) şi completându-le cu datele corespunzătoare ale hati-

șerifurilor anterioare din 1774 (Uricariu VI, 433—446) și 1792 (ibid. III, 131—144).

Hatișeriful din 1802 resumă și completează pe toate cele-lalte¹⁾: e documentul capital pentru daraverile noastre politice cu Pórta otomană.

În vreme când cu norocire s'aú săvîrșit pacea și împăciuirea între prea-înalta și vecinica Impărăția mea și între Impărăția Nemților, atuncea milostivindu-se Impărăția mea la starea cea din vremea răzmiriței ce aú suferit raiaua Țării rumănesci, aú miluit'o cu sfînta poruncă²⁾ de iertarea dăjdiilor: de haraciú, de bairamlíc, de rechiabie și giaize³⁾.

Asemenea, pe la înjumătățirea lui Muharel a létului 1206, s'aú mai dăruit iarăși sfînta mea poruncă coprinđetőre de a nu se supăra năpăstuindu-se sáraca raia. Iar în urmă viind grecesc și turcesc arzmahzar din partea celor din Țara rumănescă, Mitropolit, episcopi, igumeni și toți preoții de pe la mănăstiri și biserici, boieri, căpitani și ceilalți zabiți, cu coprire că mai nainte de câțiva ani s'aú silit, din pricina celor ce aú pățit asupra și necazuri în vremea răzmiriței, de a părăsi cei mai mulți patria lor și a se depărta de la ea și a se prăpădi memlechetul Țării rumănesci⁴⁾ și a veni lăcuiorii la ticăloșa stare, și că avēnd mare supunere și ascultare la cea puternica Impărăția mea și reză-māndu-se la cea către ei milă și milostivire a Impărăției mele, cer a se înnoi prea-înalta poruncă ce s'aú dat mai nainte, coprinđetőre de nizamul Țării rumănesci⁵⁾ și a multor șarturi cari s'aú cercetat atunci la

¹⁾ Hatișeriful din 1826, trimis de Mahmud al II-lea lui Grig. Ghica după pacea de la Akkerman și publicat de d. G. I. Lahovari în „Convorbirile literare“ din 1887, nu este, cât privește fondul, de cât o transcriere a hatișerifului din 1802, augmentată cu stipulațiunile tractatului de la Akkerman.

²⁾ Ur. sfîntul ferman.

³⁾ Fot.: scutirea haraciului, edigieleslor, richiambialelor și zahareleslor. — Ur.: iertarea dărilor de haraciú, de hēdiea, rechiabia și giupele și de toate altele mari și mici biruri... 1774: plătind numai obicnuitul haraciú, iar alte încărări și cheltuieli cu nume de havaeturi, dumiale, obucturi și giaizele s'aú poprit... 1784: iertați de richiambighele și bairamlícuri și alte deosebite teclifaturi.

⁴⁾ Ur.: pricinuiindu-se prăpădenia pămîntului Moldovei...

⁵⁾ Fot.: atingetőre de privilegiurile și buna-orinduială a Țării rumănesci.

caidul ce se păzesc¹⁾ la împărătescul meu Divan, de fermanurile ce se dau după vremi²⁾, fiindcă s'au găsit acolo coprins că la létu 1188, la jumătatea lui Şeval, s'au dăruit la amîndouă ţările sfintele prea-înaltele porunci împodobite cu sfîntul hatihumaiun, arătându-se acestea ce se dic în urmă.

Că raiielele³⁾ a câte două ţări, Rumânesci şi ale Moldovei, care coprind loc de cheler⁴⁾ a prea-puternicei Împărăţiei mele, plătind după starea lor dajdia anului sau haraciul, să nu se supere pentru multe fiteşi-ce socoteli, nici chiar bani, nici cu alte ori-ce chip.

Şi când se va întîmpla pîră şi pricină între Turci⁵⁾ şi între două raiiele⁶⁾, acest fel de pricină Domnul Ţării rumânesci după vreme, cercetând cu dreptate pe jeluitor şi pe pîrit, să împlinescă dreptatea ce se va dovedi. Iar la hotărîrea pricinilor ce se va întîmpla între Turci şi între raiiele⁷⁾, să fie în mijloc şi cel după vremi Divan-efendisi al Domnului⁸⁾ şi alţi zabiţi⁹⁾. Iar de se va întîmpla, ca aceste pricină între Turci şi raiiele de a nu lua sfîrşit prin mijlocirea celor ce s'au dis mai sus. al lui Divan-efendi şi altor zabiţi, de la cei după vremi Domnii Ţării rumânesci, şi se va dovedi că gîndul acelor jeluitori sau pîriţi turci este de a vătăma şi a păgubi săraca raiiua¹⁰⁾, să nu se sufere a se supăra şi a se păgubi săraca raiiua, pentru acest fel de mincinoase şi împotriva dreptăţii davale şi pîri. Iar hotărîrea de acest fel cu îndoială pricină să se facă înaintea cadiului de Giurgiu¹¹⁾, căutându-se judecata

¹⁾ Fot.: cercetându-se condicile ce se păstrează în... Ur.: căutându-se caidurile cele păzite în...

²⁾ Fot.: ordinele ce se dau din timp în timp.

³⁾ Fot.: supuşii...

⁴⁾ Fot.: care locuiesc ţările ce sînt grănare... Ur.: socotite în locul chelerului împărătescii mele mării:.. 1792: socotindu-se aceste două eparchii ca o magaza a înaltei mele împărăţii.

⁵⁾ Ur.: ehlesiama adică cei de credinţă otomanicăscă...

⁶⁾ Fot.: între doi Români...

⁷⁾ Fot.: între Turci şi creştini.

⁸⁾ Fot.: Divan-chiatip care se află pe lângă Domn... 1774 şi 1792: Divan-chiatipul Voevodului şi alţi musulmani.

⁹⁾ Fot.: cu alţi ehliislami. Ur.: şi alţii de credinţă otomanicăscă şi alţi otomanl...

¹⁰⁾ Fot.: pe Români.

¹¹⁾ Fot.: înaintea lui Girgiov-cadisi. Ur.: înaintea cadiului Ibrailei.

după dreptate, cari cadii ai Giurgiului sînt datorî, cînd se va rîndui la ei vr'o pîră ca acesta despre partea Domnului după vremî, să fie cu luare aminte a nu face nicîdecum lucru afară din dreptate și din pravilă, și nevoindu-se a avea dreptatea locul ei și a nu se năpăstui săraca raia. Și încă a nu se supăra săraca raia, ducîndu-i cu sila a se judeca la alt loc, de vreme ce s'au scris fetfa coprindătoare că mărturia unui raia asupra unui Turc ¹⁾ este primită și bună la pricină de clironomie ²⁾, la care să urmeze după fetfa.

Și că câți din ascherlii său alții ³⁾ vor face vre-o greșală înlăuntru în Țara rumânescă ⁴⁾, aceștia să se trimită la serhaturile din prejur și acolo să se pedepsescă prin marifetu zabiților lor.

Și măcar că sînt multe și înalte împărătesei porunci, să nu cuteze împotriva nizamului ce s'au dat mai nainte a intra în țară serhatlîu și alții din lacuitorii cazalelor ⁵⁾ după Dunăre, și înalte porunci sînt ca să surpe cășlalele, care se făcea la Țara rumânescă mai nainte, și să se izgonescă cei ce umblă fără nici o trebă, netrebnicî și ômeni răi: dar nu este departe de a se întîmpla, ca unii ca aceștia a se cere de a intra în țară și după ce ei intră, se vor gâlcevi și vor omori unul pe altul, după aceea să cêră prețul sîngelui și apucându-se de pîrî mincinoase și cerînd lucruri și bani, a supăra și a păgubi pe săraca raia. Pentru acesta de acum înainte, afară din rînduîții și numiții cu număr neguțatori de la serhaturî, nimeni altul să nu cuteze a intra în țară. Și aceștia iarăși cînd au a merge la Țara rumânescă pentru neguțatoria lor, să-și ia teșcherele de voie de la zabiții lor și ajungînd în țară, să arate acest fel de teșcherea său la însuși Domnul țării ⁶⁾, său la vechilul lui, și luînd iarăși teșcherea de voie său de la Domnul Țării rumânescei, său de la vechilul lui, așa să se

¹⁾ Fot.: asupra unui ehliislam.

²⁾ Fot.: la judecățile vasigetului și unispetului. Ur.: la judecățile clironomilor și a genealogiei lor, adică a rudeniilor.

³⁾ Fot.: său alții din ehliislamî. Ur.: ori câți său din oșteni său din alții de credință otomanicescă.

⁴⁾ Ur.: în țara Moldovei.

⁵⁾ Ur.: și alții din taifalele caicilor Dunării.

⁶⁾ Fot.: la Eflac-voivodasi. Ur.: către însuși Domnul Moldovei.

neguțătorescă făr' de a cere la județele, în cari merg pentru neguțătoria lor, nici cu sălaşuire a se aședa acolo, nici a ara, nici a semena, nici a supera în altfel raielele, nici a da selemahcésă sau arvună, cari acestea toate se coprink întocmai la înaltele porunci, ce s'au dat mai nainte pentru nizam și se cade a se urmă.

Și că pentru acest fel de mincinoșe davale¹⁾, să nu se suferă a se rîndui în Țara rumânescă mumbașiri despre partea Vezirilor și cadiilor și zabiților spre supărarea săracilor raiele²⁾.

Și că câte locuri și moșii, sau mănăstiresci sau ale altor obraze, care cu sila și cu năpăstuire s'au stăpănit de acest fel de omeni netrebnicii și se numesc până în ziua de astăzi cu nume de raiele. făcându-se pentru aceștia desavîrșită cercetare și dovedindu-se că se stăpănesc cu năpăstuire, să se întorcă la stăpânii lor cei adevărați.

Și că de va fi trebuință de a se înnoi și a se lucra cum și mai înainte schela cea veche a Țării rumânesce, orașul de Floci, spre mai de folos și mai lesne ducerea de celor ce es din țară la alte țări sau din alte țări la Țara rumânescă, să aibă voie locuitorii țării a înnoi și a umbla cu șa schela, însă cu chip de a nu păgubi pe prea-înalta mea Impărăție³⁾.

Și cum că nu se dă voie la neguțătoria turci⁴⁾ a ținea înlăuntru în țară moșii și cefeliceuri⁵⁾, nici a pasce vite.

Și cum că, de vreme ce este poprit de a intra în Țara rumânescă cei ce merg la dregătoriile lor⁶⁾, prea-înălțații vizirii mei și prea-cinstiții mirimiranii mei⁷⁾, abătându-se din calea drépta la dusul și la întorcerea lor și a lua de la raiele fără de preț cele trebuincioșe lor, omenilor și vitelor lor, și a lua cai de olac⁸⁾ și făcând alte cereri ca acestea, a bantui săraca raia; pentru

¹⁾ Fot.: certe și neînțelegeri.

²⁾ Fot.: spre supărarea locuitorilor.

³⁾ Intregul acest pont lipsește natural în varianta moldovenescă.

⁴⁾ Fot.: neguțătoria ehliislamii. Ur.: neguțătoria otomani.

⁵⁾ Fot.: care sau moșii... Ur.: a avea și ciftlicuri...

⁶⁾ Ur.: la mansupurile lor.

⁷⁾ Ur.: prea înălțații mei vizirii și prea slăviții mei echituiții...

⁸⁾ Fot.: cai de poștă... Ur.: cai de menzil...

acésta nici într'un chip nu este voința Impărăției mele a se păgubi de acum înainte raiielele Țării rumânesce despre partea Vizirilor și mirimiranilor și ómenilor lor ¹⁾, abătându-se din drumul cel drept și intrând în Țara rumânescă.

Asemenea și cei cu pricină trebuincioase ce trec, saú Tătari saú alții, la multe locuri de prin prejurul acestei țări, să nu se abată din drumul lor și să mérgă în Țara rumânescă, nici să cêră cai de olac mai mulți de cât se coprinde la menzil-ferman ce aú la mâinile lor ²⁾. Așjderea și cei ce se duc cu poruncă la numita țară ³⁾ după vreme, să nu supere și aceștia cerând mai mulți cai de cât cele ce sînt scrise în menzil-ferman ce aú în mâna lor; și la împlinirea acestora ce s'aú đis mai sus (cară acestea tóte se coprind la poruncile ce s'aú dat mai nainte), până acum de s'aú întîmplat vre-o lenevire, dar de acum înainte la tóte cele ce s'aú đis șartură ⁴⁾ fără de greșală de a se păzi, se va face mare osîrdie. Iar cine se va cuteza a face mișcare împotriva înaltelei porunci, la pedépsa acestor fel de ómeni se va face tótă silința fără de cea mai mică prelungire.

Și cum că, de vreme că sînt date multe înalte porunci, poruncitóre cum că când se duc raiielele Țării rumânesce la casabale, sate și tîrguri după Dunăre ⁵⁾, saú pentru vre-o trébă a lor de alișveriș, să nu se supere de către haraccii și zabiții acestor părți, nici cu cerere de haraciú și spenge, ⁶⁾ nici cu alte pricinuiri, nici ómenii haracciiilor și colgiit cu pricinuiri că cer raiiele străine, să între în Țara rumânescă și să umble încóce și încolo. Pentru acésta se poruncesce și cu înalte porunci, celor de se cade, și se opresc aceștia de acest fel de lucru.

¹⁾ Fot.: a mirimiranilor și a etcaelilor lor... Ur.: de către echituiulfi și de către ecpaelile lor.

²⁾ Fot.: în menzilurile ce vor avea în mână. Ur.: în fermanurile de menzil ce aú în mâinile lor.

³⁾ Fot.: meemurii cară vor veni în țară. Ur.: câți vor merge cu memurieturi în țara Moldovei.

⁴⁾ Fot.: suruturí. Ur.: sureturí.

⁵⁾ Fot.: în satele de peste Dunăre. Ur.: la tîrgurile cazalelor și satelor peste Dunăre.

⁶⁾ Ur.: spenți.

Și cum că raielele și lăcitorii Țării rumânesce să nu se supere de nimeni, după iertăciunea și slobodnia Țării rumânesce, la dăjdii și căiafet și portul lor. ¹⁾

Și cum că, câte raiele în Țara rumânescă ar fi primit legea turcască, nu pot a cere parte de moștenire de la părinții și rudele lor: cercetându-se fetfaa pravilei, fiindcă această pricină razimă la pravilă, s'aū dat patru sfinte fetfale, coprinđend cel dintăiū : că Nazarinénul cutare, după ce va primi legea turcască ²⁾ și va muri tatăl lui cutare, nu pôte a-i fi fiu-seū moștenitor. Cel de al doilea : Nazarinénul cutare, bărbatul cutăriia Nazarinence, de va veni la legea turcască, nevasta acestuia rămăind la legea ei și murind ea, nu se face moștenitor ei cel de aū primit legea turcască bărbatul ei. Al treilea fetfa : cutare Nazarinén, feciorul altui cutare Nazarinén, de va primi legea turcască și va muri tatăl seū fiind creștin, feciorul lui nu se face moștenitor lui. Al patrulea fetfa : cutare Turc, ³⁾ de va ierta robul lui pe cutare Nazarinén, iar acest rob după iertăciune va muri fără de a primi legea turcască, cutare Turc, stăpănul seū, nu se face clironom aceluī iertat cutare Nazarinén. Decī aceste fetfale după coprinđerea lor se cade a se urmă cum se cuvine.

Și cum că, măcar că s'aū lăsat și s'aū iertat mumbaiaua și de a se cumpăra pe fieșcare an oī cu înalte poruncē, prin marifetu casap-bașii după vremi, dar este de mare trebuință de a se aduce oī din ținutul Impărăției mele pentru tainaturile miriei ⁴⁾ și pentru hrana lăcitorilor Țarigradului, pentru acesta raielele Țării rumânesce să nu ascundă oile lor de vîndare, ci cu prețul ce se politifsesce să le vîndă la neguțători și gelepi. Si așa cu priveghiarea ⁵⁾ celui după vremi Domn al Țării rumânesce să nu facă cusur de ⁶⁾ a trimite la Țarigrad cât de multe oī, și aceste oī să le vîndă lăcitorii Țării rumânesce numaī la acei neguțători și gelepi, carii le vor aduce în Țarigrad, iar nu în alte părți.

¹⁾ Ur. : pentru portul locnitorilor Moldaviei după pronomiile și serbestiet adică slobodnia patriei lor.

²⁾ Fot. : Islamul. Ur. : credința otomanicască.

³⁾ Fot. : un zeim muslim... Ur. : cutare din legea otomanicască.

⁴⁾ Fot. : tainaturile oștirii.

⁵⁾ Fot. : cu nazaretul. Ur. : prin nazaretul.

⁶⁾ Fot. : să nu facă smintelă.

Și cum că, Țara rumânească fiind în loc de cheler împărătesc ¹⁾ și fiindcă cererea și ducerea mulțimii de zahrele este cel mai de trebuință, aceste două țări, Rumânesce și Moldovei, în loc de mucaesea ce se da mai nainte din toate felurile de zahrele ²⁾, care ară și sémână raiielele țării, să le cobóre neconțin zahrele din destul la schelele Dunării și să le vîndă după prețul ce se politifsesce la reizi corăbiilor al capanului, vîndînd zahrele la acei reizi cari vor merge la Țarigrad, iar nu la alte părți, dar fără a se părăsi țărani de arătură și sémătură lenevindu-se, că mucaeséua zahrelii s'aũ ridicat, ³⁾ nici să se ascundă zahréua ce aũ cu gând de lăcomie și cu acest chip raiielele țării să se foloséscă și să câștige, iar lăcuiitorii Țarigradului să pătíméscă cu stenahorie de hrană. La acésta pricină să puie neconțin mare silință, atât cei după vremi Domni, cât și boierii.

Și cum că orice greșală s'aũ întîmplat a se face de nevoie de către boierii și raiielele Țării rumânesce și al Moldovei la răzmirița trecută, acestea toate până acum fapte și mișcările lor s'aũ iertat cu desăvirșită iertare de către Impărăția mea, și nu va pomeni Impărăția mea nici odinióră nici cu muștrare nici cu izbîndă la nici unul dintre ei, pentru cele trecute faptele lor: și de acum înainte, precăt vor fi statornici la stéjărul supunerii și ascultării către prea-puternica mea Impărăție și vor urmă datoriile supușilor, neabăténdu-se din supunerea ce se cade, n'aũ a vedé altecevași din partea Impărăției mele fără numai de cât milă, milostivire și milosîrdie.

Și cum că la pricina între Domnul Țării rumânesce și între nazirul Silistrei pentru hotarul de matca Dunării să se urmeze cu luare aminte cea de mai pe urmă al doilea rînd dată poruncă la létu 77, coprinđétóre și de cele ce s'aũ dat mai nainte înalte porunci.⁴⁾

¹⁾ Fot : meulechetul Țării rumânesce făcînd parte din grânaul Impărăției mele. Ur.: pămîntul Moldovei fiind socotit în locul cheleriului împărătescî mele mării. 1792: Moldova se socotesce ca o magazie a înaltului meu scaun.

²⁾ Fot.: toate felurile de produse.

³⁾ Ur.: că s'aũ ridicat cererea cea hotărîită a sumei zahrea, care se numia mucaesă. 1792: zahréua numită mucaghésin... s'a ridicat mucaghiaua.

⁴⁾ Lipsesce în Ur.

Și cum că boierii Țării rumânesce și a Moldovei de vreme ce se cade a se da între Greci și între pămîntenii cei aleși, cari pot a le chivernisi bine și de credință, pentru acésta pricina boierilor se lasă la cei după vremii Domnii Țării rumânesce și Moldovei, ca să metaherisescă la slujba lor după trebuința pe cei credincioși și vrednicii atât din Greci cât și din pămîntenii, protimisind însă pe cei mai de trebă din pămîntenii boieri la boierii ce sînt înadins pămîntenilor.

Și cum că, când va fi trebuința de cherestele pentru întemeierea cetăților de la Rumele, să se taie aceastea din munții Țării rumânesce și ai Moldovei și să se care la locurile ce vor face trebuința, și luând senet pecetluit de la bina-emenii, să se plătescă fără de lipsă prețul tăierii și al căratului acestei cherestele din banii haraciului Țării rumânesce și al Moldovei, fără de a se scădea nici un ban.

Și cum că vitele ce sînt în séma ustaliei de la Mangalia și care sînt la ciftlicul Mangaliei, să se opréscă de acum înainte a nu le pasce în țară, atât vara cât și iarna, și într'acestași chip să se apere sāraca raiaua din paguba acésta ¹⁾. Încă s'aũ găsit trecut în cai-

¹⁾ În locul acestui pont. Ur. conține alte două: Și că pentru cei mai nainte trimiși care mergea la Galați din partea celui după vreme nazir a Kiliei, și supéra pentru cererea de ghiumbuc adecă de vamă, după ce vămile tuturor zaherelelor și a altor lucruri ce se scobóră la schele, după obiceiul țării se iéu de către Domnul Moldovei, s'aũ dat înalte poronci, ca să nu mérégă de acum înainte la Galați ómeni de ai nazirului Kiliei, nici să cuteze a supéra pentru cererea de ghiumbuc, iar osébit de acésta fiind-că nu s'aũ găsit trecut în condicile calemului Divanului, că s'ar fi dat vr'odată înaltă poroncă, ca să fie la Galați ședétorii ghiumbucei de la Isacce. Drept aceea să se facă silință de a lipsi cu totul acésta fără de cale și fără cuvînt trimiterea a ghiumbucului de la Isacce și ómenii nazirului Kiliei.

Și fiind-că cu cuvînt și pricinuire de a se implini și a se strînge din țara Moldovei pe tot anul acea potrivită și sciută sumă de ghiuvergile adecă sălitră pentru trebuința zaraphanalei împéritescei, se rînduia în tot anul când unul când altul, dându-se acésta ca o chivernisóla la acei ce se trimiț, și trimișii aceia ce se numia multezimi, mergénd acolo supéra și însărcina sāracile raiete, care și acésta fiind împotriva împéritescei mele bune voință. Drept aceea de acum înainte nu va merge nimeni în țara Moldovei cu numiri de nazir saũ multezimi, ca să cele ghiuvergile, iar ghiuvergileua ce este trebuinciosă pentru zaraphanéua împéritescă, să se gătésca prin mîna și marafetul celui după vreme Domn al Moldovei, plătindu-se deplin

dul Divanului, ca la şuruturile ce se vor dice mai jos s'aũ adaos şi cel spre ajutor i apărarea lor şart: după mila şi milostivirea Impăraţiei mele către ei, ca să aibă luare aminte de acum înainte şi ca să lucreze cele cădute la îndatorita lor supunere, fără de a se abate nici decum până la un fir de păr din calea dreptăţii şi a supunerii după datoria lor, şi aducând mare supunere la Domniilor lor după vreme, făcând silinţă şi luare aminte la împlinirea împărătescii slujbe şi depărtându-se cu mare luare aminte de cel mai puţin eusur. Acele şarturi sînt acestea:

Cum că de acum înainte să nu se cêră de la Ţara rumânească mai mult de cât 619 pungi de bani; iar din Ţara Moldovei mai mult de cât 135 pungi şi 445 tal.; cu nume de haraciul anului, care dajdie a fieşi-căriia Ţării să se dea aici la Ţarigrad la şfirşitul fieşi-căruia an şi să nu se rînduască în havalele.

Şi cum că să se dea din partea Ţării rumâneşti 90000 tal. bani gata şi lucruri la poclonul bairiamului şi 40000 rechiabie¹⁾. Iar din partea Ţării Moldovei, pentru poclonul bairiamului în bani gata şi lucruri 90000 tal. şi rechiabie 25000 tal., iar mai mult să nu se cêră.

Şi cum că pentru Domni să nu se cêră pe fieşicare an banii mucarelului²⁾ şi pre cât nu se va întîmpla vre-o greşală lui şi să se dovedească bine, să nu se mazîleşcă. Şi de la Domni ce se orînduiesc după vreme, să nu se cêră giaizele şi avaeturi³⁾ mai mult de cât este obicinuit din vechime, cari aceste obicinuite giaizele şi avaeturi să nu se ia de la raiete, ci să se plă-

preţul atât a cumpărării cât şi a chiriei dusului către lăcuiitorii Ţării, din banii miriei împărătesci a Moldovei, şi întru acelaşi chip găsindu-se, să se facă însciintare către zaraphanăua împărătescă la care schele s'aũ scoborit, ca de acolo cu caice să se aducă la Ţarigrad.

¹⁾ Fot.: Ţara românească va răspunde în numărătore pentru die 180 pungi şi pentru richiambie 80 pungi. Ur.: să se mai dee de la Ţara românească 90000 lei în naht sub numire de idighe şi 40000 lei cu numire de richiabie, iar de la Moldova pentru hidiea... 1792: pentru bairamlicuri se vor da din Valahia 90000 lei şi pentru rechiabie 40000 lei.

²⁾ Fot.: să nu se mai cêră ipcaia saũ cheltuielile mucarerului. Ur.: cheltuiiala mucarelului adică a înnoirii Domniei. 1792: să nu cee nimica pentru ipca...

³⁾ Fot.: peşcheşuri şi avaeturi de la locuitorii.

téscă din veniturile chiar ale Domnilor ¹⁾, ocne, vămi și din rusumaturî.

Și cum că cei după în prejur acestor două țări, pași, cadii și alți zabiți să nu facă cereri și să cêră hasuri și avaturî ²⁾, a căror pagubă se razimă la sāraca raia și să nu trimită despre partea lor mumbașiri, numai și numai de a lua banî, cari acestea nu se suferă de către Impărăția mea.

Și cum că când se va întîmpla a se face mazili și a se rîndui cei din dregătoriile prea-puterniceî mele Impărății ³⁾, n'aũ să dea nici un fel de giaize și avaturî lor.

Și cum că din numitele două țări din tôte felurile zahrelelor să se cêră sumă pe cât nu se aduce supêrare raieliî, și când miria va cumpêra zahrea din numitele țări, să se plătêscă prețul acei zahrele cu banî gata și chiria să nu se încarce la raiiele. Iar când vor cumpêra neguțatoriî zaherele, să se plătêscă cu banî gata, cu prețul ce se politifsesce.

Și cum că, fiindcă se coprinde la acele date mai nainte sfinte porunci, după cum s'aũ dis mai sus, că cumpêrându-se oi din amîndouê dișele țări prin marifetul saigiilor și ai ômenilor lui casap-bașa, este pricinitor de pagubă și asuprire la raiiele, cum s'aũ dis mai nainte, s'aũ iertat să nu se facă acea cumpêrătore de oi. Dar de vreme că este trebuință de a se aduce oi din ținutul Impărăției mele pentru tainaturile miriei și pentru hrana lăcuitorilor Țarigradului, pentru acêsta raiielele Țării rumânesceî să nu ascundă oile lor de vîndare, ei cu prețul ce se politifsesce să le vîndă la neguțatori și la gelepi, și așa cu priveghiarea celor după vremi Domni ai Țării să nu facă cusur de a porni la Țarigrad cât de multe oi și să le vîndă lăcuitoriî țării aceste oi numai la acei neguțatori și gelepi, cari vor să le aducă la Țarigrad, iar nu la alte părți. Pentru care și de acum înainte se va face silință și lucrare căte sînt de trebuință la acestea.

Și cum că, când se vor cere de la cele două țări

¹⁾ Ur.: eraturile ce se cuvin Domnilor.

²⁾ Fot.: tributuri nici angarale. Ur.: daruri și avaturî.

³⁾ Ur.: când se va întîmpla azlu și de iznôvâ rînduiri a rîgialului Impărăției mele.

cherestele sau alte trebuincioase de zidiri, să se dea scire de suma cerută la Domniî după vremi și așa să se care cele ce se cer la hotarele acestor două țări, să se plătescă prețul tăierii și căratul la raiiele de la cei ce sînt meemuri la acest fel de binale ¹⁾, cu mijloc ca să dea mâna raiielelor și cu bani gata; dar să nu se siléscă raiielele a le căra acestea ce se cer, sau che-
restea sau altele, afară din hotarele țării lor.

Așijderea, cînd se va cere de la aceste două memlecheturi ²⁾ salahori și care ³⁾, să se plătescă ⁴⁾ fără de a se scădea din obicînuita plata lor nici un ban, nici să se prelungească vremea plătirii lor.

Și cum că să nu se sufere a intra într'aceste două memlecheturi, afară din neguțătorii fermanliî, nimenî din prejurul Dunării lăcuiori și iamaei ⁵⁾, cu scoposul pagubei și vătămării raiieliî, și să umble întorcîndu-se prin țară, nici să are nici să semene locuri ce se cuvine raiielelor a două memlecheturi, nici să bage vitele lor pentru pășunea și hrana lor; iar cine va cuteza a face împotriva acestui nizam, să se pedepséscă strașnic.

Și cum că de s'au stăpânit după pace locurile raiielelor, să se întorcă la stăpânii lor.

Și cum că, cînd nu va fi mare trebuință și grabnică pricină, să nu se trimiță cu mumbașiri la aceste două memlecheturi despre partea Impărației mele și cînd se va trimite, să nu se cêră plata mumbașiretului ⁶⁾ lor de la raiiele, nici să se zăbovéscă în țară cu izvodirea a fel de fel de pricinî. Aceste șarturi adăogîndu-se la cele de mai înainte, să se urmeze totdeauna și păzindu-se la mâinile lor, în vreme de trebuință să se caute caidurile fiesce-cării pricinî dintr'acestea și să se lucreze acestea câte se cer; iar cine va cuteza împotriva acestora a face ceva, oricine va fi să se pedep-

¹⁾ Fot.: rînduîții de a le primi. Ur.: mumbașirii ce vor fi la binalele aceste.

²⁾ Fot.: de la amîndouă aceste țări.

³⁾ Fot.: vaci și harabale.

⁴⁾ Ur.: să se plătescă chiundelicurile.

⁵⁾ Ur.: nimenî altul din emacurile și alți locuitori de pe malul Dunării. 1792: emaci.

⁶⁾ Ur.: cheltuiala mumbașirîlcului. Fot.: nu vor cere mumbașiger.

séscă, să se arate la prea puternica mea Pórtă și să-și ia pedépsă.

Și de vreme că s'aũ dat mai nainte poruncă, că boierii cari aũ slujit cu credință la prea-puternica Impérăția mea și se supun la Domniile lor, să li se dea chiar treptele și dregătoriile cari s'aũ învrednicit mai nainte de răzmiriță și să li se lase în stăpânirea lor moșiile lor, încât se face silință și nevointă de a se păzi totdeauna șarturile ce s'aũ dis, și ca să se drégă și să se sporéscă moșiile și coprinsurile boierilor la cari razimă traiul lor, și ca să aibă după vechiul obiceiũ folosurile ce li se cuvine și treptele dregătorilor lor celor de mai nainte, cu șart ca să nu se lenevéscă cât un fir de pěr de a pune în faptă la cea îndatorită mare supunere și la porunca și voința Domnilor lor. Și când se vor purta așa, să li se facă silință spre erotirea lor, metahirisindu-ĩ la dregătorii și păzindu-se privileghiurile lor, acest fel de silință fiind pricină la sporirea țării. Se poruncesce boierilor numitei țări să se lase de cererile fără cuvint și fără cuviință, și mai vîrtos de acele cereri¹⁾ cari nu pot suferi raiielele din pricina prăpădeniei, la care aũ căduť țara în vremea războiului. Iar de nu se va supune vre-unul dintr'aceștia la porunca acésta și împotriva împèrătescii mele voinți va págubi și va supèra pe sāraca raia, și se va amesteca la lucrurile cari nu-ĩ se cade, și va cuteza a se apuca de lucruri și cereri fără orînduială și afară de hotarele lui, cari pricinuesc turburare nizamului și resvrătiri, și de va sta împotriva la urmarea acestor bune orînduieli cu care umblă Domnul lor spre îndreptarea oblăduirii țării²⁾ și spre odihna și mângăierea raielii, și de va cuteza la vre-o faptă fără de voința Domnului său, de vreme că cei despre partea Impèrăției mele aleși și asupra lor rînduiți Domni aũ tótă volnicia a pedepsi pe acest fel de nesupuși cu pedépsă ce li se cuvine: pentru care să se facă tótă silința de a pedepsi, după cum s'aũ dis, acest fel de nesupuși, ca să aibă rēpaos și odihnă sāracile raiiele și paza nizamului țării.

Și cum că dajdia de peste an care se analoghiscesce

¹⁾ Ur.: de acele teclifuri.

²⁾ Ur.: îndreptarea umurului țării.

la tótă raiaua, să se adune de la toți, după cum cu dreptate va cădea în partea fieși-căruia, iar nu cu unele mijloce și pricinuirii fără cale unui din raiele să se apere de dajde și partea lor să se încarce la cealaltă raia; la acestea tóte să se facă totdeauna luare aminte, ca să se păzescă dreptatea, și de acest fel de apărare fără cale să se facă depărtare, ca să se urmeze dreptatea totdeauna. Și de vreme ce pentru acestea tóte șarturi s'aũ dat pe larg sfinta nóstră poruncă plină de milostivire la létul 1198 (1784), la luna lui Rebiul-evel, la vremea împărăției a pomenitului întru fericire preaslăvitului unchiului meu Sultan Hamit (căruia fie milă și iertare!), care poruncă s'aũ găsit trecută în caid cu tóte acestea mai sus dișe șarturi, ce sînt pricinuitoare de dres și sporirea a dișei Țării rumânesce și a nizamului ei și pricina de apărarea a multor năpástuirii a lăcuiitorilor; pentru care, după mila Impărății mele asupra tuturor ticăloși și nevoiași, care se nasce din bunătatea și iubirea de dreptate a Impărăției mele și după împărătesca milostivire către raiaua ce-mi este dată amanet de la Domnul D-deũ, s'aũ fost dat împărătesca mea poruncă la lét 1206 (1792), împodobită cu sfint hatihumaiun, coprindătoare de cele două porunci date mai nainte, una cu sfintul hatihumaiun la lét 1188 (1774), cum s'aũ diș mai sus, iar una tot cu acest coprins la létu 1198 (1784), vrënd Impărăția mea și la cele pline de dreptate dișele Impărăției mele a se urmă asemenea aceste șarturi cari se coprind la porunca cea dată mai nainte, și ca să se săvîrșescă rēpaosul săracilor și mai virtos ca să se isprăvescă cele spre îndreptare și sporirea țării, urmându-se laudata noimă care se coprinde la cealaltă înaltă împărătescă poruncă de iertare de doi ani după pace, după mila și milostivirea Impărăției mele asupra tuturor lăcuiitorilor țarei; iar după împlinirea iertării de doi ani, să se îndrepteze cele ce aũ a rēspunde dajde, poclonul bairamului și rechiabie. giaize¹⁾, și alte avăeturi, după șarturile ce s'aũ diș mai sus. Acestea însă coprind poruncile ce s'aũ dat mai nainte. Dar fiindcă cu trecerea vremii s'aũ pricinuit la unele dintre șarturile ce s'aũ arătat mai sus turburare și ca-

¹⁾ Ur.: dările de giziea, idighea și rechiabia și agianzările și altor havalele.

talhrisis, iar după cele dintre prea-puternica Impărăția mea și între Impărăția rusescă următoare șarturi, ahtinamele, are dreptate Impărăția rusescă a face mijlocire pentru memlechetul Țării rumânesce și al Moldovei.

Pentru acēsta, spre întărirea împlinirii de acum înainte a Țiselor șarturi, solul ei ce se află în Țarigrad ¹⁾ aū arătat la prea-înălțata mea Pōrtă prin tacrir, avēnd poruncă despre partea Impărăției lui ca să cēră adaos la șarturile de mai nainte acestor madēle ce se vor dice înainte.

Cum că de acum înainte vremea Domnilor să fie rînduită în 7 ani deplin, socotindu-se din Țiua ce se vor rîndui Domni, și pe cāt nu se va arăta greșală dovedită, Domniil să nu se facă manzili ²⁾ mai nainte vremiil de 7 ani, iar într'acēstă diastimă de 7 ani arătându-se vina, de se va da de scire despre partea Impărăției mele către solul Rusiei și de se va dovedi și se va încredința că cu adevērat este vinovat la greșală, numai la acea vreme să fie slobod a-l mazli.

Dăjdiile, avaturi și cereri ce s'aū izvodit din nou în urma sinetului ce s'aū făcut la lét 1198, să lipsescă și după acest temeiu să rînduescă și să așede Domniil țării împreună cu boierii dările de peste an și să le cisluescă după dreptate, și să aibă luare aminte cei după vremi Domniil Țării rumânesce a avea ipolipsis la anaforalele și arătările ce va face după vremi solul Rusiei, atāt după acēstă madē a dăjdiilor cāt și de priveleghiurile țării, și mai vîrtos pentru paza șarturilor ce se coprind la acēstă prea-înaltă împērătescă poruncă.

Pentru ca să se rîdice și să lipsescă catalhrisis ce s'aū întîmplat adecă la madēua raielilor ce nu dau bir, la scutelnicii boierilor, și așa ca să se ușureze greutatea acesteil dări fără de orînduială. să nu rămāie slobod de bir nici unul din raiiele, afară din suma scutelnicilor ce sînt scriși din vechime la Vistierie, ei toți d'opotrivă să rîdice greutatea dării și să se zătienescă cu totul fieși-care supērare și neodihnă către raiiele despre partea tacsildarilor dăjdiilor.

Și de vreme ce spre plata lefilor ostașilor din țară este trebuincios a se face o sumă de ajutor și despre

¹⁾ Ur.: elciul Impărăției Rusiei din Țarigrad.

²⁾ Ur.: să nu se facă azlu.

partea Moldovei, aruncându-se dăjdiile deosebit pentru aceștia, să se otcârmuască acestea cu dreptate după prea-înalta poruncă ce se va da pentru acesta. Și încă să se poruncască Domnului cu boierii Țării rumânescei pentru scoterea cât de grab a ostașilor din țară și pentru îndreptarea lefilor după luni ce s'a dis mai sus.

Și de vreme ce plata numitelor lefi caută spre a se face tacsil banii ce sînt trebuincioși la acesta împlinind Domnul această însărcinată datoria lui, în urma acesteia să se dăruiască cu milostivire către raielele Țării rumânescei o iertare de dajde un an deplin.

Câte orînduiri¹⁾ se vor face despre partea Impărăției mele de felurime de zahrea, de unt, de oi și în scurt de cele ce se fac în Țara rumânescă²⁾, să se arate a avea suma acestora la poruncile ce se vor da pentru acestea, și într'acest fel de înalte porunci să se numească porunca și către boierii, și să se citească de față întru aușul tuturor în Divanul Țării rumânescei.

Și de vreme ce este a se face vorbă cu boierii acest fel de cerere, ori-ce fel va fi, de este puțința taxil³⁾ totă saū în parte, de la țară saū ba; pentru acesta rugămîntea și cererea ce vor face boierii prin marifetul Domnului lor să se asculte, iar prețul dișelor rînduiri să se plătescă despre partea miriei, fără de prelungire de vreme, după prețul ce se politifsesce, dar cu altfel să nu se facă mubaia⁴⁾.

Iar pentru zahrea ce se cumpără pe fieși-care an despre partea miriei, să se plătescă prețul după fiatul ce se va rupe pe fieși-care an la schela Brăilei⁴⁾, și pentru ca să nu se încarce greutate la raiele, căratul zahreliei, cărându-se angaria, cel după vremi Domn să se silască cu credință ca să se rupă fiatul⁵⁾ zahreliei la numita schelă, socotindu-se și chiria.

Cele după vremi înalte porunci ce se dau și caută spre memlechetul Țării rumânescei, să se citească într'aușul tuturor la Divanul Țării rumânescei și după citania lor să se puie spre pază la condicile țării⁶⁾.

¹⁾ Ur.: tertipurii. Fot.: dispozițiunile.

²⁾ Ur.: de alte metahuri a pămîntului. Fot.: și alte produse.

³⁾ Ur.: să nu se facă mumbaiaua adică sîlnica cumpărătura.

⁴⁾ Ur.: la schela Galații.

⁵⁾ Ur.: a tăia fiatul zahreliei.

⁶⁾ Ur.: la caidurile țării.

Dregătoriile țării să se dea la pămîntenî, dar să fie în puterea Domnului după vremî să alege și să rînduască la acelea și din Grecii cei cinstiți și cu știință și vrednicii acestor dregătorii; și când se va întîmpla vre-o supărare despre partea Grecilor la dregătoriile ce vor fi rînduiți, cel după vremî Domn să-i mazilască și să-i pedepsască și pe aceștia după cum și pe pămîntenii boierii, și să-i silască a întorce înapoi cele ce au luat cu napaste.

Câte cheltuieli vor trebui pentru chivernisela menzilurilor ¹⁾ de peste an, să le rînduască și să le hotărăască pe fiesce an cel după vremî Domn împreună cu boierii Divanului; și mai mult de cât suma cea rînduită să nu se mai ia, cu nici un fel de pricinuire.

Chivernisela spitalurilor și școlilor și podurilor și altor asemenea pricinî care se cuvin și sînt chiar ale țării, să se facă havalea porunca Domnului după vremî către boierii țării.

Și din călugări ce nu sînt legați la mănăstiri și Mitropolitul, murind cineva, cele ce rămân avuția lor să nu se cêră de nimeni, ci să se facă taxil ²⁾ prin marifetul Domnilor după vremî, ca un venit casei ce se cuvine la săraci și la sîrmani și la alte fapte bune; iar din călugării ce sînt legați la mănăstiri de va muri cineva, averea lor să se ia ca un venit mănăstirii, la care au fost închinat.

Pentru neferii ce sînt în slujba țării din început pentru paza ei, să-i rînduască Domnul după vremî, făcînd vorbă pentru acesta cu boierii pămîntenî.

Câte moșii ale Țării rumânesce și a Moldovei, cari sînt pe numele raielor ³⁾, hrăpindu-se și stăpînindu-se cu nedreptate în Tara rumânească, în părțile Giurgiovului i Brailei și Cule, și peste Olt, iar la Moldova, la ținutul Hotinului, acest fel de locuri hrăpite a Țării rumânesce și a Moldovei să se întorcă și la înaltele porunci ce se dau de aceste pricinî către cei ce se cade, să se hotărăască vremea.

Și fiindcă este denadins voința Impărăției mele ca, după cum se arată mai sus, să se facă luare aminte,

¹⁾ Ur.: pentru ținerea menzilhanelor.

²⁾ Ur.: ci împlinindu-se prin.

³⁾ Ur.: se află acum supt nume de raiete.

ca de acum înainte, afară din neguțătorii fermanlii, câți din lăcuiorii părților Dunării și din iamaei și alții, împotriva șarturilor vor vrea să intre la aceste două memlecheturi și să se sălășluască și să păgubască pe raiete, să se zătienască și să se izgonască acest fel de ómeni.

De acum înainte câte prea-înalte porunci se vor trimite la aceste două țări, să fie potrivite cu aceste șarturi și cu priveleghiuri și obiceiurile țarilor.

Să se săvîrșescă toate mijlocele și chipuri, cari pricinuesc îndreptare, sporire și bună stare și desăvîrșit răpaosul lăcuiitorilor țării ce sînt supt acoperemîntul Împărăției mele, și să nu se sufere vre-o faptă împotriva priveleghiurilor ce s'au miluit țările printr'acastă prea înaltă poruncă. Pentru această s'au dat această prea-înaltă poruncă coprindețore ca, după firéscă credința ta și după dreptatea, osîrdia și rîvna ta spre mulțămirea Împărăției mele, atât tu, numitul Domn, cât și boierii și lăcuiorii țării, făcînd îndatorata mulțumire pentru acestea, cari v'ați vrednicit acum priveleghiuri și silindu-vé la împlinirea rînduieiilor cari se vor cere prin înaltele împărătescile mele porunci, potrivite cu cele mai sus scrise șarturi, să puneți tot felul de silință și nevoiță totdeauna, ca să împliniți cele ce se cuvin la supunere și ascultare și să isprăviți cele ce urméză la supunere și credința vóstră, și să se facă luare aminte și pază de a nu suferi a se întîmpla vreun lucru cât un fir de pěr împotriva acestei înalte porunci și împotriva împărătescii mele voințe ce s'au trimis aci. Deci poruncesc ca tu, mai sus numitul Domn, să citești această înaltă a mea poruncă înaintea Mitropolitului, episcopilor, arhimandriților și călugărilor și igumenilor și tuturor boierilor, boierinașilor și lăcuiitorilor raiete, și să publicuesci noima acestei arătătoare iubire de dreptate a Împărăției mele, și să încredințezi pe toți că atât boierii cât și cealaltă raia a țării, pe cât nu se vor abate din calea cea dréptă, urmînd cuviinciosei supuneri și ascultare și dînd cea îndatorită urmare la prea înaltele împărătescile mele porunci, vor fi în dilele Împărăției mele cei iubitoare de dreptate în tot felul miluiți totă raiaua, și cei slabi și neputincioși, cu împărătescile mele mili, și vor căștiga necontentit și pururea odihnă și răpaos nemărginit.

Iar tu, mai sus numitul Domn, și cei după tine Domni, pe cât faceți cele cuvinciose la supunerea vóstră și la mulțumirea împărătescilor mele către voi faceride-bine și săvârșiți câte se cer de la mai sus arătate împărătescile mele porunci, să fiți încredințați că, de nu se va arăta vr'ogreșală a ta, dovedită și aevea cereând mazilie și schimbarea ta, nu vei cerea grija maziliei, și pe cât te afli la cea cunoscută și obicnuită credință și dreptatea ta, vei rămânea la Domnia Țării. Și nu numai se vor păzi apururea tóte șarturile ce s'aũ dis mai sus, ci se va face și silință, ca să se urmeze, atât despre partea Impărăției mele cât și despre partea vizirilor mei cei mari și slăviților vechilii Impărăției mele, câte s'aũ învrednicit raiielele țării milă și răpaos la fericite dñilele a prea slăvitului moșului meu Sultan Muhamet (asupra căruia să plouă Domnul nemărginită plóie de iertare!). Și că este adevărat și negreșit, ca câți din lăcutorii Dunării, ¹⁾ serhaturilor și altor părți mari sau mici, vor cuteza fapte împotriva nizamului ce s'aũ dat, acest fel de ómeni, în césul ce se va lua veste de relele urmările lor, se vor pedepsi cu cuviinciose pedepse. Și arătând și încredințând tu, numitul Domn al Țării rumănesci, tuturor boierilor și celorlanți raiiele și lăcutorilor țării noima acestei prea înalte porunci, vei porunci și vei orîndui să fie napristan rugători către Domnul D-deũ pentru îndelungarea vieții și Impărăției mele și pentru întemeierea slavei și măririi mele, păzindu-te de tot lucrul împotriva acestei înalte poruncii mele ce s'aũ dat la luna lui Gemazel-ahîr a vélétului 1217.

¹⁾ Fot.: toți ehalii de peste Dunăre.

BIBLIOGRAFIA

I. Izvóre orientale¹⁾

Barbier de Meynard, *Dictionnaire turc-français*. Supplément aux dictionnaires publiés jusqu'à ce jour, 2 volume. Paris, 1881—1888.

Prețios pentru fondul vulgar al limbii turcesci, utilizând materialele culese de Ahmed Vefyk Pașa în remarcabilul său Dicționar etimologic al turcei usuale (*Lehçe-i 'osmani*), apărut în două volume la Constantinopole în 1876.

Bianchi et Kieffer, *Dictionnaire turc-français*, 2 volume. Paris, 1843—1850; 2 ed. 1850—1871.

Nomenclatură foarte bogată, extrasă în mare parte din celebrul Dicționar al lui Meninski: *Thesaurus linguarum orientalium*. Lexicon arabico-persico-turcicum, adjecta significationes latinas et italicas, 4 volume. Viena, 1660 (II ed. 1780), fântâna tuturor lucrărilor lexicale ulterioare până la Zenker.

Bonelli (Luigi), *Elementi italiani nel turco ed elementi turchi nell'italiano* în „l'Oriente“, vol. I, Neapole, 1894.

Boué (Ami), *La Turquie d'Europe* ou observations sur la géographie, l'histoire naturelle, la statistique, les mœurs, les coutumes, l'archéologie, l'agriculture, l'industrie, le commerce, les gouvernements divers, le clergé, l'histoire et l'état politique de cet empire. 4 volume. Paris, 1840.

¹⁾ În această Bibliografie, și mai ales la Izvóre orientale, nu s'aú citat de cât opere de un caracter mai general: lucrările speciale sînt menționate în cursul studiului însuși.

Excelentă și amănunțită lucrare etnografică, completează pentru secolul nostru pe d'Ohsson.

Budagoff (Lazari), *Dictionar comparativ al idiomelor turco-tatare* (Sravnitel'nyi slovar' turečko-tatarskihü narêčyi), vol. I-II. St. Petersburg, 1869—1871.

Important mai ales pentru graiul nogaic și crîmlén.

Cahun (Léon). *Introduction à l'histoire de l'Asie* (Tures et Mongols). Paris, 1895.

Cantemir (Dimitrie), *Istoria Imperiului Otoman*. Crescerea și scăderea lui cu note foarte instructive de Dem. Cantemir, Principe de Moldova. Ed. Hodoș. Bucuresci, 1876.

Opera lui Cantemir a servit Europei până la Hammer ca sursă principală pentru cunoșterea analelor otomane.

Devic, *Dictionnaire étymologique des mots français d'origine orientale*. Paris, 1876.

Dozon, *Chansons populaires bulgares inédites*. Paris, 1875.

Dozy et Engelmann, *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*. II ed. Leyde-Paris, 1869.

Eguilaz e Yanguas, *Glosario etimológico de las palabras españolas de origen oriental*. Granada, 1886.

Guer, *Mœurs et Usages des Turcs*. Leur religion, leur gouvernement civil, militaire et politique, avec un abrégé de l'histoire ottomane, 2 tomes. Paris, 1746.

In special cartea III (tom. I, 352-448) despre datinile Turcilor: habillemeent des Turcs, leur manière de vivre, leur nourriture, leur boisson, leur maisons, leurs exercices et leurs divertissements.

Hammer (Purgstall), *Histoire de l'Empire Ottoman*, depuis son origine jusqu'à nos jours. Ouvrage puisé aux sources les plus authentiques et rédigé sur des documents et des manuscrits la plupart inconnus en Europe; traduit de l'allemand sur les notes et sous la direction de l'auteur, par J. J. Hellert, 18 volume. Paris, 1835—1843.

Istoria lui Hammer („Geschichte des osmanischen Reiches“, Pesta, 1827, în 10 volume) îmbrățișează vr'o 5 secole (1300-1774) și într'însa a utilizat adesea pe analiștii otomanî: ea este și astăzi autoritatea cea mai înaltă în această materie. Mai toate lucrările ulterioare sînt compilațiuni din această operă fundamentală. Volumul XVII conține un „Tableau des dignités et des emplois dans l'Empire ottoman“.

(p. 1-72) și un „Vocabulaire des mots turcs... qui manquent dans les dictionnaires“ (p. 219-245).

Hammer (Purgstall), *Staatsverfassung und Staatsverwaltung des osmanischen Reiches*. 2 volume, Wien, 1815.

Describe instituțiunile ierarhice ale Imperiului otoman cu un deceniu înaintea lui d'Ohsson.

Hunfalvy, *Ethnographie von Ungarn*. Pest, 1817.

Jakob (Georg), *Karagöz-Komödien* (III Hefte). Berlin, 1899.

— *Türkische Litteraturgeschichte in Einzeldarstellungen*. Heft I: Das türkische Schattentheater. Berlin, 1900.

Jireček, *Geschichte der Bulgaren*. Prag, 1876.

Jouanin et Van Gaver, *Turquie*, histoire, religion, mœurs, coutumes (Univers pittoresque). Paris, 1840.

O condensare în mare parte din opera lui Hammer.

Karłowicz, *Mémoire sur l'influence des langues orientales sur la langue polonaise*. Leyde, 1884.

Kekule, *Über Titel, Aemter, Rangstufen und Anreden in der offiziellen osmanischen Sprache*. Halle, 1892.

Kúnos (Ignacz), *Trăi farse Karagöz*. Textul turcesc transcris și tradus în ungurese. Budapest, 1886.

— *Basme turcesci* în „Ungarische Revue“ din 1888—89.

— *Cântece populare turcesci* în „Zeitschrift für die Kunde des Morgenlandes“ din 1888—1889.

— *Dialectele turcesci din Asia-Mică* (ungurese). Budapest, 1896.

-- *Elementele străine în osmania* în „Nyelvtudományi Közlemények“ din 1898 urm.

— *Glumele lui Nastratin-Hogea* (Naszreddin Hodza tré-fái), text, traducere ungurească și note (165 snove). Budapest, 1900.

Despre celelalte publicațiuni ale lui Kúnos, importante pentru graiul și literatura populară turcescă, a se vedea § 40.

Kuun (Géza), *Codex cumanicus Bibliothecæ ad Templum Divi Marci Venetiarum*. Primum ex integro edidit, prolegomenis, notis et compluribus glossariis instruxit (Vocabularium cumanico-latium 247-307). Pesta, 1880.

Cu o importantă Introducere. Cf Radloff, *Zur Sprache der Komanen* în „Internationale Zeitschrift für allgemeine Sprachwissenschaft“, vol. I, Leipzig, 1884.

- Legrand**, *Nouveau Dictionnaire grec-moderne*. Paris, 1892.
Marinkovic, *Vocabulaire des mots persans, arabes et turcs introduits dans la langue serbe*. Berlin, 1882.
Meliopulu (I. P.), *Λεξικόν τουρκο-ἑλληνικόν*. Constantinopole, 1894.

Autorul înregistrăză mai des limba literară, dar e unicul care notéază accentul în transcrierea vorbelor turcesci.

- Meyer** (Gustav), *Türkische Studien*. Die griechischen und romanischen Bestandtheile im Wortschatze des Osmanisch-Türkischen. Wien, 1893.
 — *Etymologisches Wörterbuch der albanischen Sprache*. Strassburg, 1896.
 — *Neugriechische Studien*: II Slavische, albanische und rumänische Lehnworte im Neugriechischen; III Die lateinischen Worte im Neugriechischen; IV Die romanischen Lehnworte im Neugriechischen. Wien, 1894—1895.

- Miklosich** (Franz), *Die türkischen Elemente in den süd-ost und ost-europäischen Sprachen* (Griechisch, Albanisch, Rumunisch, Bulgarisch, Serbisch, Russisch, Polnisch). I-II Hälfte, Wien, 1884.
 — *Nachtrag*, I-II, 1888—1890.
 — *Die slavischen, magyarischen und rumunischen Elemente im türkischen Sprachschätze*. Wien, 1889.
 — *Die slavischen Elemente im Magyarischen*. II ed. Pest, 1884.

Despre aceste monografii: cf. § 107.

- Ohsson** (Muradja d'), *Tableau général de l'Empire ottoman*, 7 volume. Paris, 1788-1824.

Învățat Armén, născut la Constantinopole, ajuns dragoman și agentul regelui Suediei pe lângă Sultan, a schițat la sfârșitul secolului trecut acest Tablou, și astăzi nefăcut, al civilizațiunii otomane. Vasta-i operă conține amănuntele cele mai prețioase relative la religiunea și la legislațiunea otomană; în special paginile consacrate administrațiunii și vieții sociale (carel forméază materia ultimelor 3 volume) intereséază în gradul cel mai înalt pe istoricul culturii române în secolul al XVIII-lea.

- Passow**, *Carmina popularia Graeciae recentioris*. Lipsiæ, 1860.
Popović, *Türkische und andere orientalische Wörter im Serbischen*. Belgrad, 1884.
Psichari, *Éléments néo-grecs en turc-osmanli* în „*Études néo-grecs*“, tome II. Paris, 1892.

Radloff, *Versuch eines Wörterbuchs der Türk-Dialecte*, fascicula I—X. St. Petersburg, 1890—1898.

Astăzi opera capitală în domeniul lexicografiei turco-tatare.

— *Proben der Volkslitteratur der nördlichen türkischen Stämme*. Vol. VII—VIII. St. Petersburg, 1896—1898.

Primul volum conține dialectele din Crimeia, iar al doilea reproduce, sub titlul „Mundarten der Osmanen“, textele culese de Kúnos asupra turcei vulgare.

Redhouse (James), *A turkish and english Lexicon*, showing in english the significations of turkish terms. II ed. Constantinopole, 1890.

Cel mai complet și mai exact din dicționarele turcesci actuale.

Riegler (Lorenz), *Die Türkei und deren Bewohner in ihren naturwissenschaftlichen, physiologischen und pathologischen Verhältnissen*. 2 volume. Wien, 1852.

Rectifică în unele puncte (ca alimentațiunea etc.) pe Ami Boué.

Samy-Bey (Fraschery), *Dictionnaire turc-français*. Constantinopole, 1885.

Autorul impută lucrărilor lexicale anteriore de a fi prea încărcate cu arabisme și persianisme, și de a nu ținea seamă că aceste elemente străine au căpătat în turca o însemnare proprie.

Tott (Baron de), *Mémoires sur les Turcs et les Tartares*, 5 volume. Amsterdam, 1785.

Ubicini (A.), *Lettres sur la Turquie* ou Tableau statistique, religieux, politique, administratif, militaire, commercial etc. de l'Empire ottoman depuis 1839, două volume. Paris, 1853.

— *La Turquie actuelle*. Paris, 1855.

Văcărescu (Ianache), *Istoria prea puternicilor Impărați otomani* (Tesaur, vol. II).

Scrierea lui Văcărescu e ca fond o compilațiune mediocră, iar ca formă o adevărată monstruositate lingvistică: imitațiunea modelului oriental ajunge aci la un servilism absolut.

Vámbery, *Etymologisches Wörterbuch der turco-tatarischen Sprachen*. Ein Versuch zur Darstellung des Familienverhältnisses des turco-tatarischen Wortschatzes. Leipzig, 1878.

— *Die primitive Cultur des tatarischen Volkes auf Grund sprachlicher Forschungen*. Leipzig, 1879.

Vámbéry, *Das Türkenvolk* in seinen ethnologischen und ethnographischen Beziehungen. Leipzig, 1885.

— *Tschugataische Sprachstudien*. Leipzig, 1867.

Cercetările etimologice sînt interesante, dar adesea hazardate.

White (Charles), *Häusliches Leben und Sitten der Türken*, übersetzt v. Reumont. 2 volume. Berlin, 1844—1845.

Descrie amănunțit viața de toate zilele a Turcilor moderni și completează în acest sens pe predecesorii sel.

Youssof (R.), *Dictionnaire turc-français* en caractères latins et turcs, contenant les termes turcs, arabes et persans qui composent la langue ottomane et enrichi d'un très grand nombre des mots nouveaux et techniques, usités dans les sciences, les arts, le commerce et l'industrie, 2 tomes. Constantinople, 1888.

Lucrare comodă și completă, mai ales că privește limba vulgară, dispusă după alfabetul și în transcrierea latină.

Zenker, *Dictionnaire turc-arabe-persan*. Leipzig, 1866—1876.

Lucrare lexicală metodică și consciincioasă ce a făcut epocă, se întregesc astăzi cu Barbier de Meynard și mai ales cu opera comparativă a lui Radloff și cu a doua ed. a Dicționarului lui Redhouse.

II. Izvóre românescî

1. Istoria

Amiras (Slugerul), *Cronica anonimă a Țării Moldovei*, 1662-1733 (Cronice, vol. III).

Anonim, *Istoria Țării românescî de când au descălecat Românii* (Magazin, vol. IV și V).

Archiva istorică a României, ed. Hasdeu. 4 volume. București, 1865—1867.

Archiva românescă, ed. Mih. Kogălnicenu. 2 volume. ed. II, Iași, 1860—1862 (ed. I, 1841—1845).

Aricescu, *Istoria Revoluțiunii române din 1821* (Vol. II: Acte justificative). Craiova, 1874. V. Condicta.

Axinte (Uricarul), *A doua Domnie a lui Nicolai Alexandru-Vodă* (Cronice, vol. II).

Bălcescu (Nic.). *Istoria Românilor sub Mihai-Vodă Vitezul*. ed. Odobescu. București, 1878.

Bandinus. *Codex.* Memoriu asupra scrierii lui Bandinus din 1646, urmat de text, însoțit de acte și documente. de V. A. Urechia. București, 1895.

Marc Bandini, călugăr minorit, a vizitat bisericile catolice din Moldova în 1646 și relatează despre ele pe papă Inocențiu X, cu care ocaziune atinge despre Moldoveni și despre Curtea lui Vasile Lupu.

Bauer (F. G. de), *Mémoires historiques et géographiques sur la Valachie* (à la suite de Carra). Neuchâtel, 1781.

General rus, a cules date statistice și geografice foarte autentice, putându-se folosi de archiva Munteniei prin mijlocirea marelui Logofăt.

Beldiman (Vornicul), *Tragodia din 1821* (Cronice, vol. III).
— *Scrieri mărunte* (Ibidem).

Bujorénu, *Colecțiune din legăturile României vechi și nouc,* 3 volume. București, 1885.

Colecțiunea conține Pravilele lui Matei Basarab și Vasile Lupu, Condițiile lui Calimach, Caragea, Ipsilant și Știrbei.

Canta (Spătarul), *De la a doua și până la a patra Domnie a lui Alexandru Mavrocordat,* 1741—1769 (Cronice, vol. III).

Cantemir (Dimitrie), *Descriptio antiqui et hodierni status Moldaviae,* ed. Papiu. București 1872. V. Literatura.

— *Chronicul Moldo-Vlahilor,* ed. Tocilescu (sub presă).

Căpitanul (Const.), *Istoriile Domnilor Țării Rumânesce* (Magazin, vol. I și II).

Carra (Jean-Louis), *Histoire de la Moldavie et de la Valachie.* II ed. Neuchâtel, 1781.

Instructorul beizadelor lui Grigorie Ghica și corespondentul francez al Domnului, născut în Elveția și mort pe eșafod în timpul Terorii.

Chiaro (Del), *Storia delle moderne rivoluzioni della Valachia* con la descrizione del paese, natura, costumi, riti e religione degli abitanti. Venezia, 1718.

A călătorit prin Muntenia pentru studiu și găsirea unei ocupații sub Nic. Mavrocordat, și a rămas aci de la 1710—1717 ca profesor de limbă al beizadelor.

Codrescu, V. Uricariu.

Condica Brâncovénu, Condica de venituri și cheltuieli a Vistieriei de la létul 7202—7212 [1694—1704] (vol. III din Revista istorică a Arhivelor României, ed. Aricescu). București. 1873.

- Condica Ghica** din 1776 (ed. Rășcanu: Lefurile și veniturile boierilor Moldovei, Iași, 1887). Cu o importantă Introducere.
- Condica Ipsilante** din 1802 (Tesaur, vol. II, p. 303—344).
- Condica Caragea** din 1813 (Ibidem, p. 347—401).
- Costin** (Miron), *Carte pentru descălecatul Ia Moldaviei* (Cron. I).
 — *Letopisețul Țării Moldaviei* (Ibidem).
 — *Glosar de cuvintele vechi și străine din operele lui Miron Costin* (ed. V. A. Urechia) cu privirea specială la frazeologia cronicarului, lucrat de L. Șăineanu. București, 1886—1888.
- Costin** (Nicolae), *Letopisețul* (Cronice, vol. II).
 — *Appendice* (Cronice, vol. I).
- Cronicele României** sau Letopisețele Moldaviei și Valachiei, ed. Mih. Kogălnicénu, 3 volume, II ed. București, 1872—1874 (I ed. Iași, 1845—1852).
- Dapontes** (Const.), *Ephémérides Daces* ou Chronique de la guerre de quatre ans (1736—1739). Ed. Legrand. vol. I Textul, II Traducerea, III Glossarul (n'a apărut). Paris, 1880—1888.
- Secretarul Domnului Const. Mavrocordat, Daponte descrie războiul de 4 ani între Turci, Nemți și Ruși, se călugări apoi, primind numele de Chesarie, și muri în 1784.
- Dascălul** (Simeon), V. Simeon.
- Dionisie** (Eclesiarchul), *Chronograful Țării Românesce*, de la 1764—1815 (Tesaur, vol. II).
- Documente** coprinse în Istoria Românilor editată de V. A. Urechia, vol. I—XI. București, 1891—1900.
- Drăghici** (Manolache), *Istoria Moldovei pe timp de 500 ani până în zilele noastre*. 2 volume. Iași, 1857.
- Dumitrache** (Stolnicul). *Cronica 1769—1774*, sub titlul: „Istoria evenimentelor din Orient cu referință la Principatele Moldovei și Valachiei, scrisă de biv-vel Stolnicul Dumitrache și editată după copia lui Nicolae Piteșténul din anul 1782 de V. A. Urechia“. București, 1889.
- Erbicénu** (C.), *Cronicarii greci cari au scris despre Români în epoca fanariotă*. București, 1890.
- Fotino** (Dionisie), *Istoria generală a Daciei*, trad. Sion, 3 volume. București, 1859.

Născut la Patras (1768), Fotino 'și făcu studiile la Constantinopole, veni la București în 1804, sub Caragea, și ajunse la rangul

de Serdar. El își tipări opera istorică în 3 volume la Viena, între 1818—1819, sub titlul *Ἱστορία τῆς πάλαι Δακίας, τῶν Τραπεζιανίας, Βλαχίας καὶ Μολδαβίας*. Însemnata sa *Istorie*, lucrată pe baze documentale, conține în tomul III o mină prețioasă de informațiuni pentru vechea organizare politică și socială, în special a Munteniei. Fotino muri în 1821.

Gheorgache (Logofătul), *Condica ce are intru sine obiceiuri vechi si noi* a prea înălțaților Domnii, scrisă în Iași la 1762 (Cronice, vol. III).

Greceanu (Logofătul), *Istoria Țării rumânesce* de la 1689—1700 (Magazin, vol. II).

Hasdeu, V. Arhiva și Zilot (cf. și Limba).

Hristache (Pitarul), *Istoria faptelor lui Macroghene-Vodă* și a răzmeriței din timpul lui pe la 1790, scrisă la 1817 (Buciumul din 1863, No. 7—10).

Hurmuzachi (Colecțiunea), V. Iorga și Langeron.

Ionescu-Gion (G. I.), *Istoria Bucureștilor*. București, 1899.

Relevăm cap. XI (Mahalalele bucureștene) și cap. XVII (Hărurile Bucureștilor), cari conțin date interesante și inedite.

Ipsilanti (Atanase Comnen), *Τὰ μετὰ τὴν ἄλωσιν*. Istoria întâmplărilor după căderea Constantinopolii (1453—1789). Constantinopole, 1870.

Medicul lui Grigorie Ghica în 1739, mare Spătar sub Ștef. Răcoviță în 1765 și capuchehaia al lui Grigorie III Ghica, Domnul Munteniei, în 1769. În cele 12 capitole finale ale operei sale vorbesce despre obiceiurile Imperiului otoman, iar ultimul capitol (p. 779—795) e consacrat obiceiurilor din Moldova și din Muntenia.

Iorga (Nec.), *Rapôrte consulare prusiene* din Iași și București. Colecț. Hurmuzachi, vol. X. București, 1897.

Cu o excelentă Introducere. Publicațiunea conține, între altele, o descriere a boierilor muntene (p. 495—548) tradusă în 1821 de consulul prusian Kreuchely după textul lui Fotino.

Istoria oștirii ce s'a făcut asupra Moreii în 1715 (în Arhiva românească, vol. II, p. 5—140).

„Jurnalul campaniei e un izvor de căpetenie despre războiul Veneto-turc din 1715 și o excelentă și amănunțită descriere a Moreii și a drumului care ducea din capitala imperiului otoman în peninsula... Ca formă, povestirea e une-orî interesantă... limba e grăznică: în nici un alt monument literar românesc de cât în Istoria otomană a lui Văcărescu nu se găsesec atâtea turcisme“. (Iorga, *Cronicele muntene*, p. 120). Cf. și cele dișe la § 34.

- Kogălnicénu** (Enache), *De la Domnia I și până la IV Domnie a lui Const. Mavrocordat, 1733—1774* (Cronice, III).
— *Stihuri* (Ibidem).
- Kogălnicénu** (Mihail), *Histoire de la Moldavie, de la Valachie et des Valaques transdanubiens*. Berlin, 1837. V. Arhiva și Cronice.
- Langeron** (Comte de), *Mémoires du général de Langeron în Colecț. Hurmuzachi, Suplement I, vol. III*.
- General francez în serviciul Rusiei, a scris Jurnalul campaniilor rusești dintre 1790—1812. De utilizat cu rezerve din cauza pornirii vădite a autorului.
- Legrand**, V. Izvóre orientale și Daponte.
- Magazin istoric** pentru Dacia de A. T. Laurian și N. Bălcescu, 5 volume. București, 1845—1848.
- Melchisedec** (Episcopul), *Cronica Hușilor*. București, 1869.
— *Cronica Romanului*, 2 vol. București, 1874—1875.
- Moxa** (Mihail), *Cronica... până la 1489* (Hasdeu, Cuvente den bătrâni I, 345-406).
- Muste** (Nicolae), *Letopisețul Țării Moldovei de la 1662—1730* (Cronice, vol. III).
- Neculce** (Ión), *O samă de cuvinte* (Cronice, vol. II).
— *Letopisețul Țării Moldovei, 1662—1743* (Ibidem).
- Papazoglu** (D.), *Istoria fundării orașului București, 1330—1850*. București, 1892.
- Papiu-Illarian**, V. Tesaur.
- Paul din Alep**, în Arhiva Istorică II, 59-111.

Archidiaconul, întovărășind pe Patriarchul de Antiochia Macarie în călătoriile sale prin Moldova și Muntenia (1653—1658), descrie obiceiurile poporului și ale Curții sub Vasile Lupu și Mateiu Basarab. Acastă descriere făcută în limba arabă fu tradusă englezesce de F. C. Belfour (The travels of Macarius, 2 vol. 4°, London, 1836), de unde partea privitoare la noi fu de curind tradusă întrégă de D-ra Emilia Cioran, *Călătoriile Patriarchului Macarie de Antiochia în Țările Române*. București, 1900.

- Popescu** (Radu), *Cronica Țării rumânescei* (Magazin, vol. IV).
- Raicevich** (Ignazio), *Osservazioni storiche, naturali e politiche intorno la Valachia et Moldavia*. Napoli, 1788 (traducere franceză sub titlu: Voyage en Valachie et en Moldavie par Lejeune. Paris, 1822).

Ragusan de origină, veni după 1774 în Muntenia, unde ajunge institutorul copiilor lui Ipsilante, apoi consul austriac în București (1782-1787). După o ședere de 11 ani în țară, publică interesantele sale Observațiuni, cari denotă un spirit de remarcabilă imparțialitate pentru acea epocă.

Răgcanu, V. Condicta.

R(ecordon). *Lettres sur la Valachie* ou Observations sur cette province et ses habitants, écrites de 1815 à 1821. Paris, 1821.

Revista pentru Istorie, Archeologie și Filologie, ed. Tocilescu. 7 volume. București, 1882—1887.

Ricault, *Histoire de l'État présent de l'Empire ottoman.* Amsterdam, 1670.

Simeon (Dascălul), *Apendice* (Cronice, vol. I).

Sulzer (F. I.), *Geschichte des transalpinischen Daciens, das ist der Walachey, Moldau und Bessarabiens,* 3 volume. Wien, 1781—1782.

Elvețian de origină, căpitan în armata austriacă, muri la Pițesci în 1791. Chemat pe la 1776 de Ipsilante la București să ocupe o catedră și să colaboreze la un codice pentru Divan, avu ocaziunea să cunoască de aproape pe oamenii și împrejurările timpului. Istoria sa conține un izvor nesecat de informațiuni (une-ori exagerate) despre starea societății române, sau mai bine zis muntene, în secolul al XVIII-lea.

Inspirat de scepticismul volterian și amărît de desiluziunile ce se substituiau unor brilante promisiuni, Sulzer vede une-ori printr'o prismă mărită defectele unei societăți ajunsă la ultima treptă de corupțiune și demoralizare. Dar iubirea-l de adevăr se revelează în partea exactă și solidă a operei, ceea ce l'a făcut pe Engel s'o numească „o carte clasică”. Și, într'adevăr, Sulzer și Cantemir formeză aproape unicele fântâne pentru o cunoșcere mai amănunțită a popoului român din ultimele două secole.

D. Iorga, care numește Istoria lui Sulzer „un tezaur pentru situația Principatelor în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea”, emite asupra autorului ei o judecată foarte aspră (Hurmuzachi X, p. XXXII):

„S'a scris mult rău despre noi în toate timpurile, și de cele mai multe ori cu dreptate; dar nici odată satira n'a fost mai acră, mai plină de răutăți măruntă și veninoasă, de cât în cartea lui Sulzer. Omul acesta n'avea noțiunea relativului, nu înțelegea fatalitățile istorice și geografice: neexplicându-și nimic, mărginindu-se la constatare, la comparația nedreptă cu popore cari trăiau aiurea și avuse alt trecut, el nu iartă nimic“.

Ni se pare că criticul însuși, când a emis o apreciere așa de severă, n'a ținut îndeajuns seamă de condițiunile mediului și epocii, condițiunii de o natură cu totul particulară și cari explică (dacă nu justifică) atitudinea psihologică a unui Sulzer, ca și a unui Carra și Langeron. Istoricul austriac nu poseda negreșit temperamentul blând și cumpătat al unui Raicevich, dar nu-i se pôte contesta nici dragoste pentru adevăr și nici zel pentru știință: munca-l e nepregătită și răbdarea-l întru adunarea materialelor nu cunoșce hotare (cf. II, 151). Numai ast-fel a putut el strînge, în nisce împrejurări așa de puțin favorabile, acea comoră culturală ce nu-și are sēmîn în trecut de cât în scrierea etnografică a lui Cantemir și în secolul nostru, în Istoria lui Fotino. Ca istoric critic el pôte fi inferior lui

Engel, dar ca observator-psiholog rămâne cu totul izolat: fondul observațiilor sale e totdeauna real (dacă nu just), dar forma în care le îmbracă e întipărită de acea tendință epigramatică, care s'ar putea mai curînd atribui spiritului său volterian de cât unei animosități intenționate. O traducere a părții pur culturale din Istoria lui Sulzer ar fi cea mai bună infirmare a sentinței excesive a d-lui Iorga.

Tarif 1761, *Vama cea mare* precum s'a-și așezat să se ia (scoțîndu-se din Testamentul vămiilor cei vechi) din 1761 în Arhiva românească II, 322-346 (sau 242-256, în a doua edițiune).

Tarif 1792, *Catalogul vămilor* din 1792 în Documente (V. A. Urechia) II, 223-253.

Tarif 1870, V. Bujorénu, vol. I, p. 1340—1355.

Tesaur de monumente istorice, ed. Papiu-Ilarian, 3 volume. București, 1862—1864.

Tunusli (Frații), *Istoria politică și geografică a Țării românești*, trad. Sion. București, 1863 (după *Ἱστορία τῆς Βαλαχίας, πολιτικὴ καὶ γεωγραφικὴ*. Viena, 1806).

Ureche (Grigorie), *Domniile Moldovei și viața lor* (Cronice, I). — Ed. Picot. Paris, 1878 (cu un bun glosar).

Urechia (V. A.), V. Documente, Dumitrache și Bandinus.

Uricariul cuprinzător de hrisóve, anaforale și alte acte din suta XVIII și XIX, ed. T. Codrescu, 26 volume. Iași, 1852—1896.

Wilkinson, *Tableau historique, géographique et politique de la Valachie et de la Moldavie* (trad. de l'anglais par M.***). Paris, 1821.

Wolf, *Beiträge zu einer statistisch-historischen Beschreibung des Fürstentums Moldau*. Hermanstadt, 1805.

Zallony, *Essai sur les Phanariotes*. Marseille, 1824.

Zilot, *Cronica Țării românești* dintre 1800—1821, ed. Hasdeu București, 1882 (sub titlul „Ultima cronică din epoca fanariotă“).

— *Domnia III a lui Alexandru Vodă Șuțul* (Revista Tocilescu III, 65-88).

Xenopol, *Istoria Românilor*, 6 volume. Iași, 1889—1893.

— *Finanțele în epoca Fanariotilor*, Revista Tocilescu vol. I, 45-73 (după 4 condicii d. 1777, 1786, 1795 și 1804).

2. Limba

Baronzi, *Limba română și tradițiunile ei*. Galați, 1872.

Brândză (Dr.), *Prodromul Florei române* sau enumerațiunea

- plantelor până astăzi cunoscute în Moldova și Valahia. București, 1879—1883.
- Brândză** (Dr.), *Limba botanică a țăranului român* în „Columna lui Traian“ pe 1882.
- Cihac** (A. de), *Dictionnaire d'étymologie daco-roman*, 2 volume. Francfort, 1870—1879.
- Costinescu** (Ión), *Vocabular româno-francez*. București, 1870.
- Crăinicénu** (Dr.), *Igiena țăranului român*. București, 1895.
- *Nomenclatura româno-latină din istoria naturală în Convorbiri literare XXII și XXIII* (1888 și 1893).
- *Medicina populară*, ibidem, vol. XXVI (1896).
- Damé** (Fr.), *Nouveau Dictionnaire roumain-français*. Buc. 1897.
- Etymologicum magnum Rumaniae**. Dicționarul limbei istorice și poporane a Românilor, lucrat de B. P. Hasdeu. 3 tomuri (A-Bă). București 1886 - 1896.
- Frâncu-Candrea**, *Românii din Munții apuseni (Moșii)*. Buc. 1888.
- Frunzescu** (D.), *Dicționar geografic*. București, 1872.
- Gaster** (Dr. M.), *Chrestomatia română*. 2 volume, Leipzig, 1891.
- Glosariu** care cuprinde vorbe din limba română străine prin originea sa și forma lor, cum și cele de origine îndoișă, după însărcinarea dată de Societatea academică română elaborat ca proiect de A. T. Laurian și I. C. Maxim. București, 1871.
- Gorjan**, *Dicșioner pentru ȕicerile cele mai trebuincioșe* (în Dascăl de limba franțozescă). București, 1832.
- Grecescu** (Dr.), *Conspectul florei române*. București, 1898.
- Hasdeu** (B. P.), *Cuvente den Bêtrânŭ*. vol. I: Limba română vorbită între 1550—1600. Buc. 1878.
- *Sur les éléments turcs en roumain*. Viena. 1886.
- V. Arhiva, Etymologicum și Zilot.
- Ionescu** (Ión), *Agricultura română din jud. Dorohoiu*. Buc. 1866.
- *Agricultura română din jud. Mchedintŭ*. Buc. 1868.
- *Agricultura română din județul Putna*. București, 1870.
- Laurian și Maxim**, V. Glosariu.
- Lobel** (Efendi), *Elemente turcesci, arăbesci și persane în limba română*. Constantinopole, 1894.
- Manolescu** (Dr.), *Igiena țăranului român*. București, 1895.
- Miklosich** (Fr.), *Rumunische Untersuchungen*, Istro und Macedo-rumunische Sprachdenkmäler. I—II. Wien, 1881.
- Polysu** (Dr. G. A.), *Vocabular româno-german*. Brașov, 1857.
- Pontbriant** (Raoul de), *Dicșionar româno-francez*. Buc. 1862.
- Rössler** (Robert), *Die griechischen und türkischen Bestandtheile im Rumänischen*. Wien, 1865.

- Rudow** (W.), *Neue Belege zu den türkischen Lehnwörtern im Rumänischen*, în Zeitschrift für romanische Philologie d. 1893, 1894 și 1895.
- Stamati** (Dr. Teodor), *Wörterbuch der deutschen und rumänischen Sprache*. Jassy, 1852.
- Weigand** (G.), *Die Aromunen*. Ethnographisch-philologisch-historische Untersuchungen über das Volk der sogenannten Macedo-Romanen oder Zinzaren. I Land und Leute; II Volkslitteratur, 2 volume. Leipzig, 1894—1895.
- *Jahresbericht des Instituts für rumänische Sprache (rumänisches Seminar zu Leipzig)*, vol. I—VII. Leipzig. 1894—1900.
- *Die rumänischen Dialekte der kleinen Walachei, Serbiens und Bulgariens*. Leipzig, 1900.

3. Literatura

- Alexandrescu** (Grigorie), *Meditații, elegii, epistole, satire și fable*. București, 1863.
- Alexandri** (Vasile), *Poesii populare ale Românilor*. Buc. 1866.
- *Poesii*. 2 volume. București, 1895.
- *Teatru*, 4 volume. București, 1875.
- *Prosă*. București, 1875.
- Alexandria** sau Istoria lui Alexandru Machedon, 1857.
- Babeș** (I. G.), *Din plaiul Peleşului*, București, 1893.
- Bogdan** (N. A.), *Povești și anecdote*. Iași, 1892.
- *15 Comedii*. Iași, 1898.
- Bolintineanu** (Dim.), *Poesii*, 2 volume. București, 1877.
- Burada** (T.), *O călătorie în Dobrogea*. Iași, 1880.
- Calendarul basmelor** . . . pe anii 1875—1885.
- Canianu** (M.), *Poesii populare, Doine, culese și publicate întocmai cum se dic*. Iași. 1888.
- Cantemir**, *Divanul*, sau Gălcéva înțeleptului cu lumea ori Giudețul sufletului cu trupul. ed. Sion. Buc. 1878.
- *Istoria Ieroglifică*. Operă originală inedită scrisă în limba românească la 1704. București, 1883. V. Istoria.
- Carageale** (I.), *Teatru*. București, 1889.
- *Idem*. 2 volume Iași, 1896.
- Caranfil**, *Cântece populare de pe valea Prutului*. Huși, 1872.
- Convorbiri literare**, 25 volume. Iași-București, 1868—1893.
- Crășescu**, *Novele*, 4 volume. București, 1893.

- Créngă** (I.), *Scrieri*. 2 volume. Iași, 1890.
- Delavrancea** (Barbu Ștefănescu), *Sultănica*. București, 1885.
 — *Trubadurul*. București, 1887.
 — *Parasiții*. București, 1892.
- Eminescu** (Mihail), *Poesii*. București, 1895.
- Filimon** (Nic.), *Ciocoli vechi și noi*. București, 1863.
- Gane** (N.), *Novela*, 3 volume. București, 1886.
- Ghica** (Ión), *Serisori*. București, 1887.
- Golescu** (Iordache), *Pilde, poveștiri, cuvinte adevărate și povești* (manuscript citat după Zanne).
- Gorjan** (Gherasim), *Halima*, 4 volume. București, 1877.
- Gorovei** (Artur), *Cimiliturile Românilor*. București, 1898.
- Hințescu**, *Proverbele Românilor*. Sibiu, 1887.
- Hodoș** (Enea), *Poesii populare din Banat*. vol. I—II. Caransebeș, 1892—1895.
- Ispirescu** (P.), *Busmele Românilor*. București, 1882.
 — *Busme, Snove și Glume*. Craiova, 1893.
 — *Snove sașii povești populare*. București, 1879.
 — *Pilde și ghicitori*. București, 1880.
 — *Jucării și jocuri de copii*. Sibiu, 1885.
 — *Dicțori populare în Revista Tocilescu*, vol. I și II.
- Jipescu** (Gr. M.), *Opincaru, cum este și cum trebuie să fie săténul*. București, 1881.
 — *Reurile satelor*. București, 1884.
- Kikirezu**, *Fóie umoristică*. Anii I—III. Buc 1895—1897.
- Konaki** (Costache), *Poesii*. Alcătuirii și talmăcirii. Iași, 1886.
- Marian** (S. Fl.), *Poesii populare române*. 2 vol. Cernăuți, 1875.
 — *Nunta la Români*. București, 1890.
 — *Inmormintarea la Români*. București, 1892.
 — *Nascerea la Români*. București, 1892.
 — *Serbătorile la Români*, vol. I—II. București, 1898-1899.
- Marlenescu** (At.), *Poesia populară. Balade*. Pesta, 1859.
- Marion**, *Viața la mahala*. București, 1893.
 — *Universul literar*. București, 1889—1896.
- Nădejde** (Sofia), *Nuvela*. Iași, 1890.
- Negruzzi** (Costache), *Scrieri*. 3 volume. București, 1873.
- Negruzzi** (Iacob), *Copii de pe natură*. București, 1874.
- Odobescu** (Al.), *Scrieri*. 3 volume. București, 1887.
- Ollănescu** (Dim. C.), *Teatrul la Români*. București, 1897.
- Orășanu** (N. T.), *Opere satirice*. 3 volume. București, 1875.
- Pann** (Anton), *Povestea vorbei*. 3 volume. ed. I. București, 1852 (II ed. într'un volum 1853. ultima ed. 1883).
 — *Nastratin Hojea*. București, 1880.

- Pann** (Anton), *Călătoria lui Moș-Alb*. București, 1880.
- Papahagi** (P.), *Din literatura populară aromână*, vol. I. București, 1898.
- Pop-Reteganul**, *Trandafiri și Viorele*. Poesii popul. Gherla. 1891.
— *Povești din popor*. Sibii, 1895.
- Popescu** (N. D.), *Curte de basme*, 4 părți. București, 1892.
- Rădulescu-Codin**, *Cîntece populare din Muscel*. București, 1897.
- Revista Nouă**, ed. Hasdeu, 7 vol. București, 1888—1895.
- Șăineanu** (Lazăr), *Basmele Române*. București, 1895.
- Șbiera** (I. G.), *Povești populare românești*. Cernăuți, 1886.
- Șeșetórea**, *Revista pentru literatura și tradițiunile populare*, ed. Gorovei, 5 volume. Fălțiceni, 1892—1899.
- Sevastos** (Elena), *Cîntece românești*. Iași, 1888.
— *Călătorii prin Țara românească*. Iași, 1888.
— *Nunta la Români*. București, 1889.
— *Povești*. Iași, 1892.
- Stamate** (Cavalerul), *Musa românească*. Iași, 1868.
- Stăncescu** (Dumitru), *Basme culese din gura poporului*. București, 1892.
— *Alte Basme*. București, 1893.
— *Basme și snöve*. București, 1894.
- Țara Nouă**, ed. Neuițescu, vol. II. București, 1886.
- Teleor** (D.), *Icöne și portrete*. București, 1886.
- Teodorescu** (G. Dem.), *Poesii populare române*. București, 1885.
- Vulpian**, *Poesia populară pusă în musică*. București, 1886.
- Xenopol** (N.), *Brași și putregaiii*. București, 1881.
- Zanne** (Iuliu), *Proverbele Românilor*, vol. I—IV. București, 1895—1900.

OBSERVAȚIUNI SUPLEMENTARE

§ 6. Dările ... *alim*, *iliș* și *ușur* ... numai primul și ultimul sint tătarăscî, *ilișul* este o vorbă maghiară.

§ 9. Relativ la vorba „toiū“ observăm că derivațiunea-i directă dintr'un giagatai „toy“ întîmpină o serioasă obiecțiune sub raportul topografic: cuvintele de origină tătarăscă propriu-zișă fiind exclusiv limitate la teritoriul Moldovei. Faptul că această vorbă e deopotrivă cunoscută și în Muntenia, ne face a crede că rusul *tū* „ospet“ i-a servit ca filieră intermediară.

Aceléși motive se opun deducțiunii imediate a vorbei **cocióbbá** dintr'un giagatai *köci ova* „tente du nomade“ (Hasdeu, *Sur les éléments turcs*, p. 13): vorba e răspîndită în Bucovina, Moldova, Muntenia și Banat (ea se află în Dicționarul bănățen din sec. XVII, la Stamati, Créngă și Ispirescu).

Intregul § 9 trebuie acumă confruntat cu § 110 și acordat cu rezultatul definitiv al cestiunii.

§ 21. Unele turcisme, puține la număr, au încercat modificarea dialectală a consonantismului: bidiviū — ghidigiū, cilibiū — cilibghiū, ciriviș — cirighiș, filerī — (b)jilerī (cf. ghindoc, hitil):

alternarea unei sibilante finale cu palatala ei (cf. cerviciū, dîrviciū) e un fonetism specific românesc:

un *a* protetic: achindie (cf. ascrumez): epentesa unui *d*: bizdadè (cf. buzdugea): a unui *m*: mumbaia, mumbașir:

la amplificarea finală în cele câteva nume de rudenie adaogă: iacă „bunică“ = ngr. γαγιά + că:

o altă amplificare finală în *-ă* emenită să dea vorbei o formă mai românească: formele muntene bîrdacă, călăuză și caraulă corespund Mold. lui bardac, călăuz și caraul (dar Mold. gugiumană, alătura de gugiuman):

privitor la baltă - baltac: cf. raportul invers: caimă — caimac.

§. 22. Dubla accentuațiune (pe lângă cele citate): ciorbă și ciorbă, tavă și tavă;

accentuațiunea analogică: bimbașă, pe lângă cea normală bimbașă;

efectul intonațiunii asupra vocalelor atone: bábacă și babacă, bacán și bacal, bidinea (= bádăna) și badana, băgiacă și bagiacă, căftan și caftan, cântar, căpeană, căsap și casap, dălac și dalac, dărao și darac, măcat și macat, mähälă și mahala etc. — formele întunecate sînt mai ales moldovenesci (și arhaice); mai departe: giumag, pe lângă usualul ciomag (cf. macodo-rom. cunache = conac). Acastă reducere vocalică e mai consequent observată de graiul macedonén: mărăze (=maraz), pázare (=pazar), zăbit (=zabit), zămane (=zaman) etc.

§ 23. Sufixul *-liú* adaogă la o vorbă maghiară: durdu-liú; și *-lic* la elemente latine: șpionlic, deputatlic (ambele la Stolnicul Dumitrache):

la suf. *-ete* adaogă: stubete, pe lângă normalul stubeciú.

§ 25. La particulele menționate adaogă: doldura, salt (arhaic), tîptil și mai ales:

șucada adv. atât de mare (gesticulând cu brațele paralel depărtate), enorm (Alexandri, Teatru, 420: le am găsit doi bărbați *șucada*; 740: nisce ochi *șucada*... și o guriță numai atîtica; 818: te am logodit cu o avere *șucada*; Marion, 77: socru-séú avea un picior *șucada*); — șo(L)KADA(R), autănt que cela (d. șol „cela“ și kadar „tant“).

§ 33. De paralelismele turco-maghiare se pôte alătura alternarea inversă din macedo-romăna (primul termen unguresc e daco-român, celălalt turcesc e macedo-român): cheltuiesc — hărjescu (cf. hargiú), chezeș — chifile. chip—boie (cf. boià), cocie — tiligă, oraș — pázare (cf. pazar „tîrg“), sălaș — cunache (cf. conac), șoim — șăin, vamă — imbruche (cf. arch. ghiumbruc) etc.

la sinonimele turco-maghiare adaogă: hain — vielén.

§ 37. In privința proverbului citat sub No. 8: cf. Zanne IV, 614; cel de sub No. 28 sună (Zanne IV, 280): Eú boier, tu boier, cine 'mî trage cizmele? saú (ibid. 433): Eú mare, tu mare, cine o să tragă cizmele? — iar la Romăniú din Macedonia (ibid. 436): Eú mare, tu mare, cine va adăpa calul cadiului?..

proverbul de sub No. 37 revine și în graiul istrian: „Limba traie iuva dintele dore“, dar sub această formă el poate fi împrumutat de la Sârbii.

§ 38. Idiotismul moldovenesc „stéua ciobanului“ pentru luciferul de séra (Cantemir Ist. Ierogl 9: Afro-dita, stéua care întâi se arată de cu séra, *stéua ciobanului*; 404: Venere, *stéua ciobanului* care întâi răsare), care există și în Bucovina (Mariaș, Serbătorile I, 109: poporul român din Bucovina dice a răsărit *stéua ciobanului*, adică luciferul de séra), nu e de cât reproducerea idiotismului analog turcesc „*çoban yildyzy*“, l'étoile du berger, Vénus.

§ 40. Despre analogiile ce presintă unele din basmele noastre cu cele coprinse în „Halima“, veđi indicele operei noastre *Basmele Române* s. v. Halima și O mie și una de Nopti.

§ 43. Studiul despre „Caraghioz“ apărut mai întâi în publicațiunea festivă *Lui Titu Maiorescu Omagiu* (București, 1900) a fost utilizat de Dr. G. Jakob în monografia sa asupra acestei farse („Das türkische Schattentheater, Berlin, 1900) și tradus nemțesce de Kúnos în „Revue orientale pour les études ouralo-altaïques“, Budapest I (1900), p. 140—144.

§ 45. În privința datării primului hatışerif (anul 1391 pârënd prea de timpuriu) a se vedea I. Bogdan, *Luptele Românilor cu Turcii*, nota de la p. 87—88;

printre Domnii venetici pe tronul țarilor române am numărat pe Aron-Vodă (după Xenopol III, 144) și pe Ión-Vodă (Armén după mamă: ibid. 94); iar pe Graziiani, însuși Miron Costin îl numesce „Frânc“.

§ 50. Unele din aceste obiceiuri de mult dispărute se oglindesc încă în datinile poporului de la țară. Precum săténul a păstrat o mare parte a costumului nobil de odinioară, tot așa în unele episóde ale nunții țărănesci persistă câte o reminiscență caracteristică din trecut.

Precum, în vremea veche, *conacii* călăriau înaintea Domnului și a suitei sale (§ 50), tot astfel cei doi tineri prieteni ai mirelui, *conicarii* de astăzi, pornesc călări înaintea lui spre a vesti părinților miresei (într'o orație numită în Moldova „conăcarie“) și celorlalți nuntași, ca să îngrijescă cât mai în grabă de gazdă sați conac și

de toate cele trebuincioase *înălțatului Impărat*, care îndată are să sosescă cu întrăga sa suită¹⁾:

Și 'nainte ne-aū trimes
Din *conac* în conac
Cu cai de *olac*...
Ne trimise pe noi, pe șese *lipcani*
Călări pe șese jugani...
Avem *firman* cu peceție
De la Impărăție...
Că vine Impăratul îndată
Cu oștirea lui totă...

Apoi, în timpul înhobotării miresei, un nuntaș se scolă și strigă (Marian, 548 urm.): *Salahor*²⁾, să se deschidă plaiurile!

Și lăutarii încep îndată a întona un cântec (numit în unele localități din Bucovina „Războiul“), pe când mama miresei scote năframe frumos cusute și légă cu ele bețele vorniceilor sau vătășeilor. Apoi nunul strigă: *Firman împărătesc!*

Și mama miresei presintând mirelui un taler pe care se află o năframă, o jimblă și un pahar de rachiū, îi le închină cu urări. După ce mirele gustă din rachiū și bagă în trasta-i năframa, jimbla și paharul, nunul strigă din nou: *Caftan împărătesc!*

Atunci mama miresei aduce mirelui o cămașă frumos cusută și-i o închină...

§ 72. Despre modul cum se lua în primire haraciul: cf. Paul de Alep (trad. Cioran), p. 217—219.

§ 100. Ca termin de comparațiune, vom adăoga aci câte ceva despre costumul ciobanului armân (neguțătorul macedonen adoptând portul europen), așa cum îl descrie Weigand, Aromunen I, 262 urm.

¹⁾ Marian, *Nunta*, 327 și 468 comparat cu Teodorescu, *Poesii pop.* 171: Sevastos, *Nunta*, 99. Cf. Cantemir, *Descriptio Moldaviae*, p. 132: „Die dominica ad accersendam sponsam, omnes sponsi consanguinei et affines congregantur, legatosque premittunt, sponsi adventum *nunciaturus*“. Datina însăși e foarte veche, dar forma-i e întipărită de ceremonialul oficial al epocii.

²⁾ Vorba „salahor“ e luat aci cu sensul arhaic militar: omenî însărcinați cu repararea locurilor întărite și cu întreținerea căilor de comunicațiune.

Păstorul din Pind p^ortă peste cămașă un pieptar de lână ori bumbac (*gimandane*) sau un ilic (*ileche*) cu piepții împodobiți cu cusături. D'asupra pune o haină numită *cipune* sau *șigune*, albă (la Fărșeroți), deschisă și fără mâneci, care ajunge până la genuchi: în unele locuri, șiguna e neagră și împodobită cu găitane roșii, albastre ori negre. Acastă haină o p^ortă și femeile, dar atunci e totdeauna neagră și dacă are forma unei jachete cu mâneci, se numește *cunduș* sau *șurtu*. Un brîu de postav roșu, alb sau albastru, strînge acastă haină; d'asupra vine obișnuit un chimir cu buzunare (*sileahe*), în care se păstrează cuțitul, pistolul etc. Când șiguna are mânecile despicate atîrnînd de pe umeri, ea se numește *dulumici*, iar prin „dulamă“ se înțelege o șigună neagră cu brîu și mâneci. Dar haina cea mai grea a ciobanului e „sarica“ de lână, mai scurtă ca șiguna, strînsă de talie și jos cu crețuri: mânecile sînt despicate și atîrnă slobode pe dinapoai (*tălăgan*) ori au aparența unei glugi (*capot*). În fine, haina ciobănească din p^or de capră pentru înnoptat se numește „tâmbare“.

Nădragii sînt înlocuiți cu o pereche de izmene (*domurî*) băgate în tuzluci (*cioricî*), obișnuit albi și fixați sub genuche cu un șiret roșu (*căltăvétă*, *vuvétă*) cu ciucure. Picioarele se acoperă cu călțuni (*ciorape*, *părpodz*) și cu botine de piele neagră (*păpuce*) sau cu sandale roșii (*țuruhî*). Bărbatul p^ortă obișnuit un fes (*căciu[l]ă*) roșu sau alb, iar femeile unul roșu.